

Priručnik Y



Praktični priručnik za
edukatorke i edukatore



Objavlivanje ove publikacije podržala je Ambasada Švajcarske u Bosni i Hercegovini, Austrijska razvojna kooperacija i Oak fondacija. Sadržaj i zaključci ove publikacije ne odražavaju nužno stavove Švajcarske i Austrijske vlade, niti Oak fondacije.

Avgust 2022. godine

Priručnik Y

**Praktični priručnik za
edukatorke i edukatore**



Impressum

Autori:

Nedim Mičijević, Snaga mladih, Mostar

Aleksandar Slijepčević, eksterni konsultant za YMI metodologiju, Banja Luka

Recenzenti:

Prof. dr Srđan Dušanić, Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Prof. dr Saša Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci i CARE

International Balkans (CARE International u Bosni i Hercegovini)

Izdavač:

Head Office CARE Deutschland e.V. in BiH (CARE u Bosni i Hercegovini)

Hasana Kaimije 11

71 000 Sarajevo

Bosna i Hercegovina

www.care-balkan.org

www.youngmeninitiative.net

care@care.ba

Za izdavača:

Mr Sumka Bučan, Regionalna direktorka

Adaptacija:

Sara Dereta, CARE Balkans

Emilija Ubiparipović, CARE Balkans

Dizajn: SMART Kolektiv

Tiraž: 300 primeraka

Copyright©2022 CARE International u Bosni i Hercegovini.

Sva prava zadržavaju autori.

Nijedan deo ove publikacije se ne može reprodukovati ili prenositi u bilo kojoj formi ili na bilo koji način, elektronski, mehanički ili drugačije, uključujući (ali ne samo ograničeno na) fotokopiranje, zapisivanje ili korišćenje informacija istraživanja, bez pismene dozvole autora ili vlasnika autorskih prava. Odnos između izdavača i autora regulisan je u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima u Bosni i Hercegovini.

CARE International



U regionu Balkana, CARE International ima preko 25 godina iskustva u implementaciji programa. Tokom ratova i sukoba 90-ih CARE je odgovorio na razaranje, traumatizaciju, raseljavanje i međuetničku mržnju svojim ogromnim humanitarnim i spasilačkim radom širom Balkana. Od 2000. godine, orijentacija CARE-a preusmjerena je na razvojni rad, a njen cilj na Balkanu danas je osigurati da se socijalna, ekonomska i politička prava ranjivih i marginalizovanih grupa prepoznaju i ispune, doprinoseći održivom miru u regionu.

Strategija programa CARE-a zasniva se na dva stuba: a) Socijalno-ekonomska inkluzija ranjivih manjina i drugih marginalizovanih grupa doprinoseći jačanju kapaciteta i poboljšanim mogućnostima za njih, omogućavajući im da se integrišu u društvo i dobiju pristup svojim pravima, b) Rodna ravnopravnost ranjivih i marginalizovanih grupa promovisanjem vrednosti i praksi rodne ravnopravnosti, različitosti i nenasilja, jačanjem kapaciteta lokalnih, nacionalnih i regionalnih aktera za ljudska prava i socijalnu pravdu i stvaranjem mogućnosti za inovacije, učešće, učenje, saradnju i zagovaranje. CARE neguje partnerstva sa lokalnim sektorom civilnog društva i vladama posvećenim doprinosu pozitivnim promenama u društvima.

YMI - Inicijativa mladića



Projekat Inicijativa mladića (YMI) započeo je 2006. godine, a CARE International Balkans i lokalne partnerske organizacije sprovode ga u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Kosovu* i Srbiji. Projekat je nastavak sveobuhvatnih i programskih napora CARE-a za sprečavanje interpersonalnog i rodno zasnovanog nasilja (RZN), kao i za promociju rodne ravnopravnosti u regionu. YMI cilja na mlade kako bi izgradio njihovo znanje i stavove u vezi sa rodnom ravnopravnošću i zdravim životnim stilovima i smanjio sve vrste nasilja. YMI je započeo sa malim kvalitativnim istraživanjem istražujući stavove i ponašanja mladića, a zatim je tokom godina prerastao u sveobuhvatan program sa različitim komponentama namenjen mladima, roditeljima, profesorima, prosvjetnim radnicima, studentima, novinarima i drugim važnim zainteresovanim stranama.

Tokom prethodnih godina, aktivnosti YMI-a su se značajno povećale, dostigavši više od 140 različitih gradova/opština i preko 720.000 direktnih učesnika kroz hiljade obrazovnih, zagovaračkih i/ili kampanjskih aktivnosti. Ukupni indirektni i medijski doseg verovatno se meri u milionima ljudi.

Obrazovni programi su uvek bili osnova YMI-jevih napora od samog njegovog nastanka. Sve je počelo sa Programom M (priručnik za rad posebno sa mladićima) zasnovan na Promundovom Programu H i prilagođenom balkanskom kontekstu, oslanjajući se na rezultate kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja u zemljama učesnicama. Program Y bio je sledeći korak, dalja evolucija Programa M, namenjen mešovitim rodnim grupama, a samim tim i proširivanju na veći broj učenika. Jedan od svežih pristupa i ideja u razvoju programa za mlade bilo je stvaranje Programa Y+, posebno prilagođenog mladima u riziku na Balkanu.

Pored kontinuiranog rada sa mladima, razvijena je, akreditovana i implementirana i obuka za školsko osoblje (tj. profesore, pedagoge, psihologe) širom Balkana, omogućavajući školskom osoblju da sami realizuju radionice i da podrže svoje učenike i vršnjačke edukatore. „Budi muško“ klubovi (BMK) su još jedna specifična snaga programa, jer su to klubovi mladih aktivista sa članovima koji su učenici i vršnjački edukatori uključeni u program. BMK su zasnovani na učešću mladih i njihovom angažovanju i fokusirani su na osmišljavanje, organizovanje i implementaciju različitih javnih akcija u školama i zajednicama, koje dalje šire poruke i vrednosti programa. Participativni proces je uvek bio jedna od ključnih karakteristika YMI-a, a mladi su uvek bili angažovani u razvoju novih programa i kampanja.

* Ovim se ne preudicira status Kosova i u skladu je sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj Deklaraciji o nezavisnosti. Odnosi se na tekst u celini.

Sadržaj

05	Uvod
06	Ključni aspekti učenja u učionici i omladinskoj organizaciji <ul style="list-style-type: none">Nisu dovoljne samo dobre namereMikro i makro kontekst učenjaDruštvene promeneDugotrajni celoživotni procesHeuristički procesPonašaj se kako pričašISKUSTVENO UČENJEModel iskustvenog učenja
13	Formalno i neformalno obrazovanje <ul style="list-style-type: none">Definicije neformalne edukacijePrimena Programa Y u svetlu neformalnog obrazovanjaKriterijumi neformalnog obrazovanja
16	Veštine edukatora i facilitatora <ul style="list-style-type: none">Kako biti uspešan/na u facilitaciji?
20	Principi rada s mladima
22	Šta mi se to dešava s grupom <ul style="list-style-type: none">1. Formiranje2. Pobuna3. Normiranje4. Učinak5. Poslednja faza
26	Praktični deo: sve što smo prošli, videli i naučili <ul style="list-style-type: none">1. Facilitacija2. Postavka prostora3. Pravilo4. Rad u paru5. Marker6. Priprema7. Podsetnik8. Upoznavanje9. Favorizacija10. Ko je ko11. Lična odgovornost12. Prilagođenost grupi13. Tehnike kontrole14. Pitanja15. Šta ako...?16. Poverenje17. Lične priče18. Dominantne ličnosti19. Prijateljski pristup20. Ne biti "lažan"21. Proverene informacije22. Pohvaliti23. Učesnici/ce kreiraju radionicu24. "Iskulirati"25. Diskusija26. Zaključak27. Prethodna radionica28. Reaguj ljudski29. Energija30. Govor31. Stav32. Pokreti33. Pogled34. Tema35. Prenosenje informacija
58	Šta nakon radionica <ul style="list-style-type: none">Zašto su kampanje bitne?
60	Literatura



Uvod

Ideja za kreiranje ovog praktičnog priručnika za edukatore i edukatorke je nastala radi olakšavanja procesa pripreme i sprovođenja edukativnih radionica iz Programa Y¹, kao i radi boljeg razumevanja zašto se pojedine stvari rade na specifičan i svojstven način. Priručnik sadrži mnoštvo praktičnih saveta prikupljenih iz više od 15 godina iskustva u sprovođenju radionica projektnog osoblja u BiH i zemljama regiona, profesora/ki, pedagoga/škinja, nastavnika/ca i vršnjačkih edukatora/ki².

U prvom delu Priručnika nudimo teoretski pregled ključnih aspekata učenja u učionici ili omladinskoj organizaciji gde se sprovode obrazovne radionice iz Programa Y. Pregled ključnih aspekata ima za cilj da edukatorima/ama olakša razumevanje o faktorima koji utiču na kvalitet samih radionica. U narednim poglavljima smo za edukatore/ke pojasnili termine iskustvenog učenja, formalnog i neformalnog obrazovanja, kao i karakteristike ovih procesa na kojima su radionice iz Programa Y zasnovane.

Pitanje koje se svima nama pojavi kada prvi put treba da stanemo pred publiku i održimo javni nastup, kakav je jedna radionica, jeste - da li ćemo dovoljno biti dobri i šta sve treba da uradimo kako bismo uspešno obavili zadatak facilitiranja radionice. Na ovo pitanje smo dali odgovor kroz praktičnu vežbu i pregled veština facilitatora i principa rada s mladima. Prije nego što "uronimo u more" praktičnih saveta za edukatore i edukatorke, osvrnućemo se na grupne procese koji su sastavni deo rada sa grupom i neformalnog obrazovanja, i ponuditi predloge šta raditi nakon što se radionica završi kako bi naš rad imao smisla i uticaja na mlade.

Deo Priručnika na koji smo najponosniji je pregled 35 praktičnih saveta za pripremu, sprovođenje i evaluaciju radionica iz Programa Y. Ovi saveti će vas voditi od procesa pripreme, preko rešavanja najčešćih problema i izazova sa kojima se možete suočiti na radionici, pa do diskusije i zaključaka koji se izvode na kraju radionice. Za naše edukatorke i edukatore pripremili smo savete o načinu govora, prenošenju informacija, stavu, pokretima, pogledu, te o iskustvima povezanih sa tremom.

Priručnik za "Program Y - Mladi" je priručnik za obuku koji ima cilj promociju rodne ravnopravnosti i zdravog načina života kod mladića i devojaka obrađivanjem nekih od društvenih konstrukcija maskuliniteta i feminiteta kao strategije za izgradnju važnih životnih veština kod mladića i devojaka u periodu njihovog prelaska u doba rane zrelosti.

Autori

1 · Priručnik za edukatore/ke u srednjim školama i omladinske radnike "Program Y - mladi" je alat koji su iz programa Inicijativa mladića razvili CARE International Balkans i njegovi partneri iz zemalja Zapadnog Balkana, koji se fokusiraju na rešavanje pitanja rodne neravnopravnosti, praksi štetnih po zdravlje i nasilja u svakodnevnom životu mladića i devojaka od 14 do 19 godina starosti u školama i zajednici. Program možete preuzeti sa <https://youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2018/12/Y-TOOLKIT-SRB-WEB.pdf>

2 · Reči u muškom rodu o specifičnim zanimanjima odnose se ravnopravno i na muški i na ženski rod (prim.aut.).

Ključni aspekti učenja u učionici i omladinskoj organizaciji

U ovom delu Priručnika ćemo obratiti pažnju na neke od ključnih aspekata koji su bitni da se zadovolje, kako bi proces učenja zasnovan na radionicama iz naših programa imao smisla. S obzirom na to da se u nekim lokalnim zajednicama radionice sprovode u školskim učionicama, a u nekim kao deo aktivnosti organizacije, tj. u okruženju omladinske organizacije – prilagodili smo ključne aspekte i primere unutar njih za oba scenarija. Aspekti učenja koji su pobrojani i objašnjeni ispod, zasnovan su i na više od 15 godina iskustva našeg osoblja širom regiona, kao i na preporukama ključnih aspekata učenja mladih Omladinskog partnerstva Evropske unije i Saveta Evrope (Georgescu, 2018).

Nisu dovoljne samo dobre namere

Iako krećemo u proces rada o temama prevencije nasilja, razgovora o rodnim ulogama, seksualno-reproduktivnom zdravlju i zloupotrebi psihoaktivnih supstanci, s dobrom namerom to nužno ne mora značiti da ćemo ispravno uraditi stvari. Pogotovo ukoliko naš pristup doprinese utvrđivanju već postojećih stereotipa, nejednakosti polova i tabuizaciji tema, kao što je seksualno-reproduktivno zdravlje.

Kako bismo doprineli stvarnoj promeni stavova i mišljenja, obrazovne radionice ne smeju biti mesto na kojem utvrđujemo postojeće stavove o tome da su muškarci i žene nejednaki i da je to prirodno stanje stvari, da je ženi mesto u kuhinji, a muškarcu van kuhinje, da se o seksualno-reproduktivnom zdravlju ne razgovara zbog toga što će razgovor o ovoj temi doprineti podsticanju mladih da što pre uđu u prve odnose sa partnerom/kom, itd.

Naš rad u učionici ili omladinskom klubu treba da stvori sigurno okruženje tokom radionica, okruženje koje će dozvoliti mladim ljudima da preispituju postojeće stavove, sagledaju stvari „izvan kutije“, analiziraju proverene činjenice i na osnovu tog procesa kreiraju sopstvena uverenja i stavove.

Stvaranje sigurnog okruženja za učenje u sklopu Programa Y podrazumeva da smo kao edukatori/ke i facilitatori/ke svesni konteksta u kojem sprovodimo obrazovne radionice. Pod kontekstom podrazumevamo razumevanje sledećeg:

- › **gde sprovodimo radionice** (u školi ili organizaciji i koje su mogućnosti i ograničenja našeg rada),
- › **s kim radimo** (da li radimo sa grupama mladića, grupama devojaka ili mešovitim grupama; kao i da li u našoj grupi imamo mlade ljude koji dolaze iz različitih područja/običaja/nacionalnosti),
- › **koliko dugo ćemo sprovoditi radionice** (da li radimo više godina s istom grupom ili imamo priliku aktivnosti sprovoditi u samo jednoj školskoj godini npr.),
- › **koje su najvažnije promene koje očekujemo nakon našeg rada** (da li obrađujemo samo jednu oblast iz Programa Y ili sprovodimo celokupan set radionica tokom dužeg perioda).

Ove smernice je važno imati na umu tokom celokupnog rada sa određenom grupom ili grupama mladih, pa je poželjno da se detaljno analiziraju pre početka bilo kakvog rada, kako bi celokupan proces imao pozitivne promene kao rezultat. Pored inicijalnih dobrih namera, gore pomenute stavke će u velikoj mjeri poboljšati obrazovni ishod samih radionica.

Mikro i makro kontekst učenja

Proces učenja koji se dešava kroz sprovođenje radionica iz Programa Y, ali i ostalih obrazovnih programa nastalih u okviru programa Inicijativa mladića, (eng. *Young Men Initiative - YMI*), nije fokusiran samo na aspekt pojedinca/ke. Proces učenja je zamišljen tako da obuhvata lokalni, ali i širi kontekst društva, uzimajući u obzir stvarnosti u kojima živimo i primere iz stvarnog, svakodnevnog života.

Radionice su kreirane na način da ne govore o nekim zamišljenim, apstraktnim temama, nego se dotiču stvarnostima u kojima živimo – i mi kao edukatori/ke, ali i učesnici/ce programa. Zbog toga vrlo često u pitanjima za diskusiju koja dolazi na kraju svake radionice, postavljamo pitanja koja se dotiču naše realnosti.

Primer pitanja iz prve radionice Programa Y, radionica „Šta je to što zovemo rod?“:

- › Na koji način različita očekivanja o tome kako žene i muškarci treba da izgledaju i da se ponašaju, utiču na vaš svakodnevni život? Na koji način utiču na vaš odnos sa porodicom? Na vaš odnos sa intimnim partnerima?
- › Na koji način, u svojim životima, možete da osporite neke od negativnih ili nepravednih načina koji se očekuju u ponašanju muškaraca? Kako možete da osporite neke od negativnih ili nepravednih načina koji se očekuju u ponašanju žena?

Uzimajući u obzir mikro i makro kontekst prilikom pripreme za radionicu – korisno je razmišljati o tome kako u radionicu uvesti dodatne primere iz naše lokalne zajednice koji bi učesnicima/cama olakšali razumevanje određene pojave ili nekih termina. S obzirom na to da Program Y predstavlja pristup koji kombinuje obrazovne radionice sa konkretnim aktivnostima nakon radionica (u vidu kampanja i drugih aktivnosti na nivou škole ili lokalne zajednice), važno je shvatiti da naš rad u učionici ili u lokalnoj organizaciji takođe ima i širi, takozvani makro uticaj na mlade i društvo u celini.

Društvene promene

Proces radionica kroz koje se prolazi u Programu Y, ali i drugim programima Inicijative mladića, ne bavi se samo pojedinačnim temama - iako tako može izgledati na prvi pogled. Tokom učenja o različitim temama koje su obuhvaćene radionicama (od nasilja i prevencije nasilja pa sve do roditeljstva) učesnici/ce imaju priliku da prolaze kroz proces analiziranja stavova koje imamo kao društvo, da preispituju osnov nastanka određenih stavova, kao i njihovu ispravnost. Pa tako, kada razgovaramo o nasilju, razgovaramo i o tome kako se ponašamo kada vidimo čin nasilja, kako reagujemo, kako bi trebalo da reagujemo, te koji bi odgovor društva trebalo da bude na čino ve nasilja. *Posvećenost da radimo na promeni stavova i na promeni trenutnog stanja u društvu jedan je od najsnažnijih ishoda do kojih radionice dovode.*

Dugotrajni celoživotni proces

Način na koji su radionice u sklopu Programa Y koncipirane, dovodi do dugoročnih razmišljanja kod učesnika/ca o temama kroz koje prolaze učešćem u radionicama. Proces učenja koji se dešava se ne završava nakon radionice, nego se nastavlja i dugo nakon radionice. Tako da slobodno možemo reći da je to celoživotni, dugoročni proces. Tokom procesa učenja, učesnici/ce nadopunjuju i menjaju svoj pogled na svet usvajajući nove informacije, znanja, veštine i kreiraju nove stavove. Percepcija društva oko nas i sveta se menja kako dobijamo nove informacije i saznanja, kada počinjemo kritički da posmatramo svoju okolinu.

Potvrdu ove tvrdnje možemo videti u interakciji sa mladima koji su prošli kroz program i/ili učestvovali u Budi muško klubovima (BMK)³. Vrlo često u razgovoru sa bivšim BMK članovima i članicama ćemo čuti da je njihovo učešće u aktivnostima koje se tiču nasilja i prevencije nasilja dovelo do toga da mnogo zrelije i odgovornije postupe kada vide čin nasilja koji se dešava, recimo u naselju u kojem žive, bez obzira što se ta situacija desila nekoliko godina nakon što su prestali da budu deo našeg programa i aktivnosti.

Heuristički proces

Heuristički proces predstavlja pristup učenju koji Program Y i ostali programi Inicijative mladića zagovaraju. Heurističko učenje je takvo učenje u kojem pojedinac/ka sam/a bira šta će naučiti, na praktičan način. U svakoj radionici koju radite s mladima, videćete da se kreće od prethodnog iskustva koje mladi imaju na određenu temu, te se kroz korišćenje različitih metoda prethodno znanje kombinuje sa novim informacijama. Edukatori/ke su u ulozi facilitatora/ki - i vode proces, ali ne govore učesnicima/ama kako da se osećaju, šta da zapamte, kako da se ponašaju i kakve odgovore treba da imaju tokom diskusije. Edukatori i edukatorke u toku radionice stvaraju prilike za analizu i refleksiju, razmatranja o društvu i kako stvari treba da budu postavljene u odnosu na to kako sada stvari stoje, te na kraju podstiču na omladinski aktivizam i aktivnu primenu informacija i znanja stečenih tokom radionica.

3 · O Budi muško klubovima (BMK) saznajte više na <https://youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2020/12/02-F4Y-FactSheet-BMK-SRB.pdf> (prim.aut.).

Ponašaj se kako pričaš

Edukatori/ke koji sprovode obrazovne radionice, imaju obavezu da se ponašaju na način koji oslikava stavove koje žele videti kod učesnika/ca radionica. Priča o tome da su muškarci i žene jednaki nema smisla ukoliko edukator/ka stalno priča neprimerene viceve koji su zasnovani na slikama žena u ulozi domaćica, bez ikakve druge mogućnosti u životu i društvu, ili ako priča seksističke viceve. Priča o jednakim pravima za osobe različitih seksualnih orijentacija nema smisla ukoliko edukator/ka u isto vreme nakon radionica iznosi homofobne stavove o tome da su sve osobe koje nisu heteroseksualne bolesne i da im treba lekarska pomoć. Više o ovome možete pročitati među našim praktičnim savetima – deo pod naslovom „Ne biti lažan“.

Preispitivanje vrednosti, normi i pretpostavki koje čine veliki deo radionica Programa Y, dovodi do jakih emocija kako kod učesnika/ca tako i kod edukatora/ki. Učesnici/ce će se u potpunosti uključiti u ovaj proces samo ukoliko se osećaju dovoljno sigurno da to rade i ukoliko osećaju da je okruženje dovoljno sigurno, puno razumijevanja i prihvatanja. Zbog toga, kreiranje okruženja poverenja i poštovanja je prvi korak koji edukator/ke trebaju urade kako bi mogli stvarno sa učesnicima/ama da udju u mnoge od tema radionica Programa Y.



Iskustveno

učenje

Sigurno se sećamo da smo se kao mali barem jednom, ako ne i više puta, opekli zato što smo dirali rukom vrelu ringlu – iako su nas roditelji pre toga uveravali da će se upravo to desiti ukoliko dodirnemo vrelu površinu. Tek jednom kad smo se stvarno uverili u to, i osetili bol na našoj koži, naučili smo zašto to ne bi trebalo da radimo i koje su posledice. Upravo ove, pomalo možda bolne uspomene na naše detinjstvo i prve nestašluke su jedan od boljih primera iskustvenog učenja. A u nastavku ćemo videti zašto i kako.

Stotinama i hiljadama godina ljudi su preživljavali tako što su učili iz svog iskustva i saznanja stečena iskustvom dalje primenjivali u životu i prenosili na nove generacije.

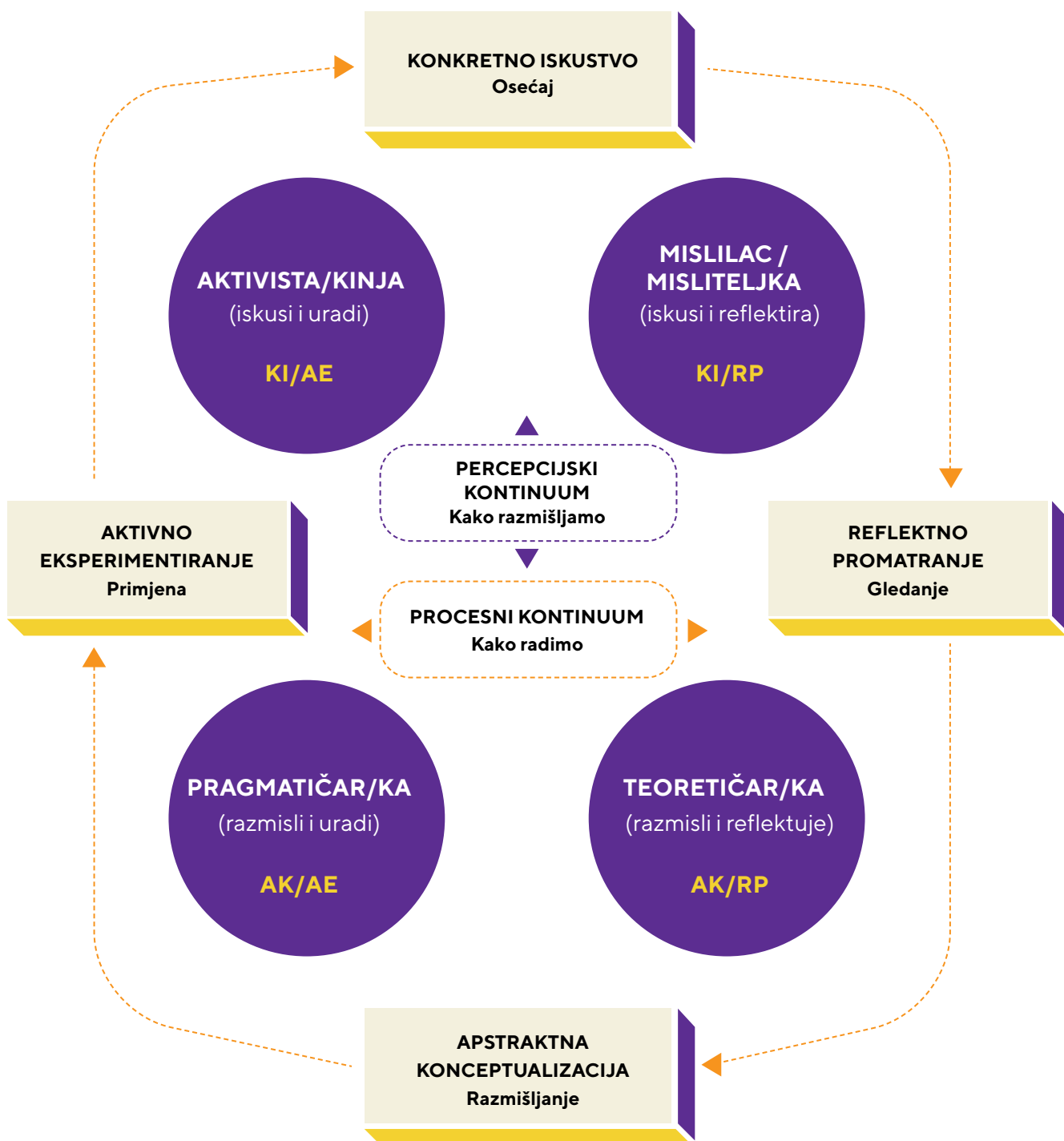
Jedno od najvažnijih otkrića u istoriji čovečanstva je otkriće vatre i njena upotreba u praktične svrhe kao što je pripremanje mesa, zagrevanje itd. Od tada, pa do danas smo kao čovečanstvo prešli veliki put, ali su nas napred uvijek gurali naši znatiželjni umovi. Ljudski razvoj se u poslednjim stotinama godina jako brzo odvijao, a pogotovo u području nauke i tehnologije (Silveira, 2021). Sada se postavlja pitanje kakve sve ovo ima veze sa iskustvenim učenjem?

Da bismo razumeli nove stvari, ideje i teorije – čovek do saznanja može doći čitajući knjige, kroz prisustvo na predavanjima, odlascima na radionice i slično. **Ali tek kada nešto direktno doživi, tada stvara jaku poveznicu sa određenim saznanjem.** I to je najjednostavniji način definisanja termina iskustvenog učenja.

Začetnik ideje iskustvenog učenja je socijalni psiholog David Kolb, koji je naglasio da **do značajnog učenja dolazi kroz niz iskustava (Kolb, 1984, str. 38).** Kolb (1984) je smatrao da nam lična iskustva služe da bismo učili iz njih i razumeli različite koncepte. Pri tome Kolb (1984) naglašava važnost **aktivnog učešća učesnika/ca** u samom iskustvu. Kako bi doživljaj doveo do novih saznanja, nije dovoljno samo fizički biti prisutan/a, nego je potrebno i aktivno učešće. Ukoliko pojedinac/ka nije aktivno uključen/a u iskustvo, iz njega neće izvući nove spoznaje.

Model iskustvenog učenja

Kolbov model iskustvenog učenja sastoji se i od četiri koraka, kako što je prikazano na slici ispod.



1. Konkretno iskustvo

U prvoj fazi učesnik/ca prolazi kroz konkretno iskustvo iz kojeg posle može izvući zaključke i saznanje. Konkretno iskustvo mora biti interaktivno, emocionalno uključujuće i izazovno kako bi učesnik/ca u njemu bio/la aktivno uključen/na i prisutan/na. Iskustvo mora biti novo ili barem drugačije od prethodnih sličnih iskustava.

Iz ovog razloga svaka radionica nudi malo drugačije iskustvo – od analize različitih studija slučaja, preko analize pisanih materijala, do igre uloga i kratkih predstava. Konkretno iskustvo u radionicama traje obično sve do trenutka kada započnemo sa delom radionice koji se odnosi na diskusiju i zaključke.

2. Reflektivna opservacija

Reflektivna opservacija je bitna kako bi se od samog doživljaja došlo do spoznaje, zaključka i na kraju nečega što smo naučili.

Reflektivna opservacija se u radionicama Programa Y dešava na početku radionica, kada često pričamo o određenoj pojavi i tome da li smo je opazili u svom okruženju, te na kraju – tokom diskusije – kada razgovaramo o tome šta smo doživeli i analiziramo da li možemo slične pojave videti u našem okruženju.

3. Apstraktna konceptualizacija

Nakon refleksije, potrebno je da se koriste analitičke veštine kako bismo iz svega što smo uvideli tokom refleksije doneli zaključke. Njih izvlačimo iz refleksije koju smo imali tokom iskustva u prvom koraku, uopšteniji su i mogu se preneti i na druge svakodnevnne situacije.

U našim radionicama ovaj korak se dešava u poslednjim pitanjima tokom diskusije i tokom samog zaključka do kojeg dolazimo zajedno sa učesnicima/ama radionica.

4. Aktivno eksperimentisanje

U ovoj fazi, učesnici/e deluju na osnovu prethodnih saznanja i primenjuju ono što su naučili kroz iskustvo – prethodne tri faze. U ovoj fazi učesnici/e iskušavaju nove načine delovanja, iz kojih ponovo proizlaze nova iskustva i tako se krug ponavlja.

Kroz Program Y aktivno eksperimentisanje se dešava kroz aktivnosti nakon radionica – kao što su kampanje, omladinski klub, aktivnosti omladinskog kluba i sl. Kroz ta praktična iskustva mladi opet stižu nova saznanja, pa se na taj način krug ponavlja.

Model iskustvenog učenja danas je jedan od modela koji se preporučuju za obrazovanje i mladih i odraslih. Da bi funkcionisao, model tj. učenje koje se dešava po ovom modelu treba da prođe kroz sve četiri faze učenja. Preporuka je da se **model primenjuje individualno na osnovu različitih stilova učenja**. Zasnovano na toj pretpostavci, radionice u sklopu Programa Y su pripremljene uz korišćenje različitih setova metoda na način da su inkluzivne za sve stilove učenja (od teoretičara/ki i pragmatičara/ki, do aktivista/kinja i posmatrača/ica).

Uzimajući dosad pomenuto u obzir, ističemo da primena radionica iz Programa Y neće dovesti do željenih ishoda učenja ukoliko radionice nisu popraćene praktičnim aktivnostima – kao što su npr. kampanje. Iz ovog razloga ćete u Programu Y pronaći preporuke za aktivnosti mladih koje mogu pospešiti efekat i ishode učenja. Također, postoji razvijen i Obrazovni paket za nastavnike/ce sa setom preporuka za aktivnosti mladih koje prate obrazovne radionice Programa Y, a koji je dostupan na web stranici <https://youngmeninitiative.net>.

Formalno i neformalno obrazovanje

- Šta za vas predstavlja formalno, a šta neformalno obrazovanje?
- Koje su karakteristike formalnog, a koje neformalnog obrazovanja?
- Kojih primera jednog i drugog oblika obrazovanja možete da se setite?

Odgovore na ova pitanja popišite u tabelu ispod, da biste mogli u nastavku čitanja ovog priručnika da se priselite svojih početnih stavova i znanja.

FORMALNO OBRAZOVANJE	NEFORMALNO OBRAZOVANJE

Formalno obrazovanje je obrazovanje koje se stiče u strukturisanim obrazovnim sistemima, kroz predškolske, osnovnoškolske, srednjoškolske i ustanove za visoko obrazovanje. Po završetku određenog stepena formalnog obrazovanja, dobija se diploma ili svedočanstvo koje predstavlja potvrdu stečenih znanja i veština.

Neformalno obrazovanje se odnosi na obrazovni proces koji se realizuje van formalnog obrazovnog sistema. To ne znači da se neformalno obrazovanje ne realizuje u školama, već da nije sastavni deo formalnog obrazovanja, odnosno da je svojevrsna dopuna postojećem sistemu vaspitanja i obrazovanja. Iako se neformalno obrazovanje posmatra kao dopuna formalnog obrazovanja, sprovedene evaluacije efikasnosti Programa Y pokazuju da neformalni vid obrazovanja može biti efikasniji u kontekstu prevencije nasilja od onog tradicionalnog koji je deo formalnog obrazovanja (CARE International Balkans, 2020). No zbog činjenice da nije sastavni deo zvaničnih kurikula formalnog obrazovanja, često je deo programa koje realizuju nevladine organizacije, pa je stoga održivost uslovljena finansijskim ulaganjima i trajanjem programa ili projekata koji ih finansiraju.

Program Y, kao i ostali programi YMI-a, ima karakteristike formalnog i neformalnog kurikula. Program sadrži sve elemente potrebne školama da samostalno prilagode i primene sadržaje i pristupe integrisane u program, a licenciranje/akreditacija ili priznavanje programa ili delova programa doprinosi njegovoj održivosti i neformalni program svrstava u formalni okvir (Mehmedović, 2022).

UNESCO (2018) u svojoj definiciji ističe da je neformalno obrazovanje institucionalizovano, namerno i planirano od strane onih koji takvo obrazovanje sprovode. U nastavku, UNESCO (2018) naglašava da je neformalno obrazovanje dodatak, alternativa i/ili komplementarno formalnom obrazovanju.

U slučaju Programa Y, radi se o programu koji može biti licenciran ili akreditovan od nadležnih ministarstava obrazovanja kao dodatni izvor literature i metodološki modernih pristupa iz oblasti zdravih životnih stilova. Ti programi se mogu sprovoditi u sklopu časova odeljenskih zajednica, ili u vanškolskim aktivnostima i učeničkim sekcijama. Dok formalno obrazovanje nudi osnovne informacije o nasilju, Program Y ima kapacitet da podučava mlade o naučno utemeljenim strategijama za suprotstavljanje i eliminaciju nasilja.

Definicije neformalne edukacije

Definicije neformalne edukacije razlikuju se i ponekada su kontradiktorne između sebe. Rodžers (Rogers, 2005) klasifikuje različite definicije u sledećim kategorijama:

- › **Sistem:** zbir organizacija i programa koje se razlikuju od formalnog obrazovnog sistema.
- › **Proces:** pristupi i tehnike modela učenje-podučavanje koji se razlikuju od onih koji su deo formalnog obrazovanja.
- › **Koncept:** koncept ili tema koju je vredno izučavati i raditi na njoj, no to ne prepoznaje u punom obimu formalno obrazovanje.
- › **Praktikovanje:** profesionalne aktivnosti koje sprovode osobe koje nisu obrazovni profesionalci, na primer vršnjački edukatori.
- › **Set aktivnosti:** set obrazovnih aktivnosti koje se razlikuju od formalnog obrazovanja sa različitim ciljevima ili svrhama ili čak odvojene od formalnog školovanja, s tim što imaju društvenu svrhu i obično se smatraju delom radikalne društvene transformacije.

Primena Programa Y u svetlu neformalnog obrazovanja

Program Y mogu sprovoditi profesori/ke, no mogući su i drugačiji modaliteti realizacije. U nekim od partnerskih organizacije program sprovode vršnjački edukatori i edukatorke u sklopu redovnih aktivnosti partnerske organizacije. U pojedinim školama program sprovode pedagozi/škinje škola u saradnji sa mladim vršnjačkim edukatorima. U drugim školama program sprovode profesori/ke ili mladi vršnjački edukatori/ke ili kombinovano.

Koji modalitet će biti primenjen u nekoj školi ili organizaciji, zavisi od kapaciteta škole ili organizacije, kapaciteta relevantnih ministarstava, percepcije sveobuhvatnosti i društvenog konteksta. Na primer, tamo gde se profesori/ke plaše otvorenog razgovora o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, mladi vršnjački edukatori/ke mogu biti kvalitetna podrška, jer su mladi obučeni da realizuju program, poštujući specifična pravila rada i primenjujući pedagoške metode u radu sa vršnjacima.

Kriterijumi neformalnog obrazovanja

U odnosu na definiciju, neformalno obrazovanje određuju različiti kriterijumi, pri čemu zajedničko jezgro čine:

- › **Pristup „učenik u centru“** u okviru koga deca i mladi ljudi imaju aktivnu ulogu u učenju i prilagođavanju programa okolnostima i specifičnostima koje su u skladu sa potrebama dece i mladih.
- › **Fleksibilan kurikulum** koji omogućava prilagođavanje kontekstu, slobodu u izboru tema, slobodu u dodavanju drugih relevantnih sadržaja.
- › **Fokus na razvoju životnih veština**, promeni znanja i stavova.
- › **Participativni pristup** koji omogućava učešće i teško dostupnim, marginalizovanim ili stigmatizovanim grupama ili pojedincima/kama.
- › **Kolaborativni model učenja.**
- › **Socioemocionalno učenje.**
- › **Kreativna upotreba** obrazovnih resursa.
- › **Učešće** zajednice i **uključenost zajednice** u program.

Veštine edukatora i facilitatora

Pitanje za tebe: Kakav facilitator/ka treba da bude?

U boksu ispod napiši sve ideje koje imaš o tome kakav facilitator/ka treba da bude i kako treba da se ponaša.

Kasnije, u nastavku ovog poglavlja ćeš imati mogućnost da vidiš koje su sve ključne stvari potrebne kako bi facilitator/ka bio uspešan/na u onome što radi. Uporedi tada odgovore koje si zapisao/la ispod i slobodno ih dopuni sa novim saznanjima. Iskoristi ovaj deo Priručnika da se praktično podsetiš prvih par puta kada budeš vodio/la radionicu, na to kakav/va želiš biti i šta treba da radiš da bi što bolje uradio/la svoj posao.

Efikasnost Programa Y i ostvarenje postavljenih ciljeva u značajnoj meri zavisi od kompetencija onih koji rukovode i upravljaju obrazovnim procesom. Bez obzira da li se radi o nastavnom osoblju, omladinskim radnicima/ama ili vršnjačkim edukatorima i edukatorkama, znanje, stavovi i veštine facilitatora su važani preduslovi za postizanje ciljeva programa.

Termin facilitator/ka koristimo jer se moduli i aktivnosti baziraju na aktivnom uključivanju učenika u realizaciju modula i sadržaja koji su njihov integralan dio. **Facilitator/ka** je osoba koja pomaže grupi ljudi da zajedno rade, razumeju zajedničke ciljeve i planiraju kako da ostvare te ciljeve tokom sastanaka ili aktivnosti. Tokom ovog procesa facilitator/ka ostaje „neutralan/na“, što znači da on/a ne zauzima stav tokom diskusija i odlučivanja (Bens, 2012).

Facilitator/ka je osoba koja upravlja obrazovnim procesom, vodi učesnika/cu od tačke A do tačke B, osigurava prostor i prilike za jednako učešće svih učesnika radionice, usmerava diskusije i druge obrazovne aktivnosti u pravcu koji je definisan mikroorganizacijom radionice i uputstvima koja su dostupna u svakom pojedinačnom modulu Programa Y.

Program Y osnažuje mlade ljude i priprema ih da se efikasno nose sa izazovima odrastanja. To je moguće postići kroz transformaciju pojedinih stavova mladih, jačanje životnih veština, unapređenje znanja i nivoa informisanosti i formiranjem pozitivnih vršnjačkih grupa koje menjaju normative i predstavljaju „nove“ referentne grupe kojima se mladi priključuju i teže da pripadaju. S obzirom na kompleksnost uticaja i širok dijapazon strategija koje koristi, Program Y i njegova uspešnost u velikoj meri zavisi od kompetencija profesora/nastavnika i edukatora/ki koji su uključeni u obrazovni proces. Stoga je važno da škole koje sprovode program aktivno saraduju sa organizacijama i institucijama koje svojim kapacitetima mogu da doprinesu sveobuhvatnosti programa kroz dodatno servisiranje učesnika/ca i njihovo uključivanje u komplementarne aktivnosti.

Oснаžiti mlade da razumeju vlastite emocije, kritički promišljaju o svojim odlukama i uticajima okruženja, ključne su strategije za delovanje. Stoga je od suštinske važnosti osposobiti edukatore/ke i profesore/nastavnike da doprinesu osnaživanju mladih kroz vlastita znanja, afirmativne stavove i primenom različitih tehnika učenja i podučavanja. Novi trendovi među mladima i novi obrasci ponašanja koji se periodično pojavljuju i postaju normativ, zahtevaju konstantna prilagođavanja obrazovnog sektora novim okolnostima (Mehmedović, 2022).

Konstantno spuštanje granice stupanja u polne odnose, zloupotreba alkohola i droga među sve mlađim uzrastima, nove forme digitalnog nasilja, društvene mreže, rodni stereotipi i njihova veza sa rizičnim i štetnim ponašanjima, zahtevaju od obrazovnog i zdravstvenog sektora nove pristupe kojim bi se efektivno odgovorilo na pomenute probleme. Mnogi nastavnici/profesori i roditelji tokom školovanja nisu imali priliku upoznati se sa ovim temama niti poseduju veštine za suprotstavljanje istim. Program Y kroz sve sadržaje direktno doprinosi uticaju na sve navedene faktore rizika i negativne oblike ponašanja.

Kako biti uspešan/na u facilitaciji?

Ovo je pitanje koje ćemo sebi često postaviti, pogotovo ukoliko smo vršnjački edukator/ka koji se prvi put suočava sa radionicama Programa Y i obrazovnim radionicama kakav Program Y koristi. Da bi bili uspešni, nastavnici/ce i edukatori/ke treba da:

> **Povećaju stepen informisanosti i unaprede svoje znanje.**

- > Poznaju teme i sadržaj.
- > Poznaju efektivne i manje efektivne prakse rada sa mladima.

Svaka lokalna zajednica ima svoje specifičnosti, stoga Program Y i sadržaji koji su aktuelni u jednoj zajednici ne moraju biti relevantni za neku drugu. Stoga je važno da edukatori/ke razumeju lokalni kontekst, koriste dostupne podatke i istraživanja o problemima, zdravstvenim navikama i novim trendovima među mladima. Kontekstualizacija programa prvi je korak u njegovoj primeni, stoga nastavnici/ce i edukatori/ke, bez obzira na temu, svaku treba da dovedu u lokalni kontekst.

Sekcija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju zahteva dodatne kompetencije, s obzirom na to da su ove teme tabuizirane i da ljudi sa strahom ili stidom govore, odnosno ne govore o njima. Ne samo da su ove teme često tabu, već i mnogi nastavnici i donosioci odluka ne znaju da postoje jasni dokazi o pozitivnim efektima obrazovanja o ovim temama. Stoga je od posebne važnosti da nastavnici i roditelji razumeju da je program usmeren na koristi koje njihova deca imaju od učenja o ovim temama i da otvorenim razgovorom ne postoje rizici, nego isključivo dobrobit za njihovu decu.

Program Y kroz različite sadržaje uči mlade kako da prepoznaju zdrave od nezdravih odnosa, kako da žive sa više samopouzdanja i kako da cene sopstveno mišljenje, ne umanjujući značaj mišljenja drugih, kako da razumeju vlastita osećanja, socijalno-emocionalni aspekt seksualnosti, odrastanja i puberteta, rodne uloge, rodne identitete i seksualne rizike. Ove teme se u tradicionalnim okruženjima mogu posmatrati kao složene i kompleksne za diskusije i razgovor. U kontekstu diskusija, edukatori/ke i mladi se mogu suočiti sa dijametralno različitim stavovima, vrednostima i različitim individualnim ranjivostima. S toga nastavnik/ca ili edukator/ka treba da bude pripremljen da vodi otvoren dijalog sa i među učenicima/ama i pomoći im da sagledaju alternative i donesu zaključke koji su u duhu očuvanja zdravlja.

Takođe, stavovi među mladima se mogu znatno razlikovati i nastavnik/ca odnosno edukator/ka treba da svojim veštinama stvori sigurno i motivišuće okruženje koje omogućava mladima da istražuju sopstvene stavove kroz interakciju sa vršnjacima i eventualno ih koriguju ukoliko za to postoji potreba.

› Revidiraju sopstvene stavove.

Nastavnici/profesori/ke i edukatori/ke pripadaju društvu u kojem žive, stoga je jasno da su pod uticajem kulturoloških i drugih socijalnih normativa koji egzistiraju u njihovom okruženju. To kod nekih nastavnika/ca može uticati na odlučnost da govore ili ne govore o „osetljivim“ temama. Pomenute norme su predispozicija za razvoj stavova i vrednosti koje su u suprotnosti sa sadržajima Programa Y i takvi nastavnici/ce neće biti kvalitetni sagovornici mladima. Stoga je od posebne važnosti da nastavnici analiziraju vlastite stavove u korelaciji sa dostupnim studijama i nalazima istraživanja, koja preispituju značaj i efektivnost obrazovanja o osetljivim temama.

› Unaprede svoje veštine u radu sa mladima.

- › Primena kolaborativnog modela učenja i izučavanja.
- › Facilitatorske veštine.
- › Veštine interaktivnog rada sa mladima.

Živimo u vremenu ekspanzije informacione revolucije gde mladi ljudi imaju pristup različitim informacijama o seksualnosti, seksualnim pravima, psihoaktivnim supstancama, alkoholu, vezama među mladima i drugim relevantnim temama. Mladi do informacija o ovim temama najčešće dolaze korišćenjem interneta, putem društvenih mreža, razgovorom sa vršnjacima, a manji deo njih do ovih informacija dolaze razgovorom sa roditeljima, nastavnicima i drugim autoritetima. Upravo zbog toga, mladi ljudi ne mogu biti sigurni da se informacije koje dobijaju od vršnjaka ili putem interneta i društvenih mreža proverene i tačne.

S druge strane, veliki broj informacija koje su dostupne, mogu biti zbunjujući za mlade ljude i mnoge od tih informacija ne nude jasan kontekst. Nastavnici/ce mogu biti podrška mladima u sortiranju, identifikaciji tačnih i netačnih informacija, a posebno je važno pomoći mladima da procesiraju relevantne i tačne informacije i postaviti ih u kontekst koji je relevantan za mlade (Mehmedović, 2022).

Upravo participativni pristup na kojem se temelji Program Y nudi nastavnicima mogućnost da kroz interakciju sa učenicima, preispituju izvore informacija koje koriste i provere nivo informisanosti, nivo razumevanja informacija koje poseduju i korekciju netačnih informacija sa onim koje su proverene i kontekstualizovane. Nastavnik/ca treba da pomogne mladima da nauče da razlikuju pouzdane izvore informacija od onih koje svrstavamo u kategoriju nepouzdanih.

U nastavku ćemo predstaviti neke principe rada sa mladima koji mogu uveliko olakšati uspostavljanje sigurnog okruženja za uspešnu facilitaciju radionica iz Programa Y.

Principi rada sa mladima

Primenom Programa Y, u praksi se koriste različiti pristupi i intervencije kojima se direktno preispituju društvene norme o tome na koji način roditelji, društvo, zajednice i mediji uče dečake/mladiće i devojčice/devojke o tome kako bi trebalo da se ponašaju i žive vlastite živote. Program Y nudi mladima priliku da kroz dopunu formalnom obrazovanju, preispituju i analiziraju uticaje rodni normi na njih, njihove stavove, ponašanja i živote. Na ovaj način, primenom kolaborativnog učenja i aktivnim učešćem u obrazovnom procesu, mladima se daje prilika da iznesu sopstveno mišljenje, porede ga sa stavovima vršnjaka/inja, te donesu zajedničke zaključke, bazirane na diskusijama i tačnim i proverenim informacijama koje im se nude tokom realizacije pojedinačnih radionica.

Da bi se osigurao podržavajući i inkluzivan prostor za kolaborativni rad i aktivno učešće mladih u interaktivnim sesijama, važno je uzeti u obzir principe i preporuke koji doprinose razvoju podržavajućeg okruženja za učenje, izučavanje i podučavanje primenom metodologije integrisane u Program Y i pojedinačne sesije.

Verujemo da sledeći principi treba da vode vaš i naš rad sa mladim ljudima:

Poštovanje mladih ljudi

- › Poslušajte mlade ljude.
- › Uključite ih u dijalog.
- › Ne osuđujte ih.
- › Budite prijateljski nastrojeni u komunikaciji sa mladima.
- › Učite od njih.

- › Uvažavajte sa razumevanjem perspektivu i poglede dece i mladih ljudi.
- › Shvatite i prihvatite da mladi ljudi mogu imati (i često imaju) drugačije poglede na svet od ostalih starosnih grupa.
- › Mladi u XXI veku su pripadnici digitalne i Z generacije i imaju drugačije obrasce interakcije i ponašanja u odnosu na svoje roditelje.
- › Poštujte individualnost i odbacite negativno etiketiranje.
- › Prihvatite prava mladih ljudi na slobodu i jednakost i da budu tretirani sa dostojanstvom.
- › Promovišite pozitivne ideje i mogućnosti za mlade ljude.
- › Preispitajte negativne stereotipe o deci i mladim ljudima.
- › Budite otvoreni i iskreni sa mladim ljudima.

Dobrovoljno učestvovanje u radionicama

- › Dopustite mladim ljudima da sami izaberu da li će učestvovati u radu radionica.
- › Kreirajte gostoljubivo okruženje i motivacione aktivnosti koje doprinose aktivnom učešću mladih.
- › Informišite mlade ljude o mogućnostima aktivnog učešća i o resursima sa dodatnim informacijama koje su im dostupne.
- › Pružite mogućnost mladim ljudima da preuzmu odgovornost za izbore i odluke u svojim životima.
- › Omogućite mladim ljudima da steknu pravo glasa, da učestvuju u donošenju odluka i rešavanju pitanja koja se njih tiču.

Antirepresija

- › Omladinski rad služi za dobrobit svih mladih ljudi, naročito onih čija su ljudska prava ugrožena.
- › Posmatrajte omladinski rad kao sredstvo promena i izazov postojećem stanju.
- › Preduzmite pozitivne korake za rešavanje problema i posledica represije.
- › Poštujte razlike i gradite mostove između različitih grupa i pojedinaca/ki.
- › Informišite druge o jeziku, stavovima, praksi i strukturi represije.

Poverljivost

- › Shvatite da mladi ljudi mogu otkriti informacije osobama koje rade sa mladima (nastavnom osoblju, edukatorima/kama i omladinskim radnicima/ama) koje nisu spremni podeliti sa drugima.
- › Prije nego što mladi ljudi otkriju bilo kakve informacije, potrebno ih je informisati o postojanju bilo kakvih ograničenja koja se odnose na poverljivost izrečenih informacija, pogotovo kod situacija koje bi mogle zahtevati dalje intervencije.

Etička praksa

- › Svaki učenik/ca je kompetentan učenik/ca od rođenja, koji može biti izdržljiv/a, sposoban/a, samopouzdan/a i siguran/a u sebe.
- › Mladi se razvijaju i uče na različite načine i različitim tempom.
- › Sva područja učenja i razvoja podjednako su važna i međusobno povezana.
- › Uvek tražite mogućnosti za poboljšanje prakse.
- › Budite pouzdani i dostojni poverenja.
- › Održavajte vrednosti i principe omladinskog rada.

Šta mi se to dešava sa grupom

Jednom kada smo krenuli sprovoditi radionice sa grupom mladih ljudi, primetićemo da nije uvek isto raditi neku temu iako je grupa ista. U ovom poglavlju ćemo se upoznati sa fazama razvoja grupe, kako bi nam bilo lakše da posmatramo grupu i znamo šta se dešava s grupom, te kako da odgovorimo na procese kroz koje prolazi grupa i mladi ljudi unutar nje. Ovo poglavlje će biti od naročite koristi za one edukatore/ke koji se po prvi put susreću sa ovakvim pristupom omladinskom, obrazovnom radu.

Da bismo razumeli šta se dešava sa našom grupom mladih ljudi sa kojim radimo, potrebno je da prvo razumemo različite faze kroz koje grupa prolazi. U nekom trenutku nam se može učiniti da je svaki dalji rad sa tom grupom uzaludan ili besmislen zbog trenutnih problema kroz koje ona prolazi. Upravo zbog toga smo u ovom Priručniku iskoristili priliku da predstavimo različite faze u sklopu razvoja grupe, kako bi i škola/organizacija, ali i nastavnik/ca i edukator/ka razumeli šta se dešava u određenom trenutku, te kako mogu da reaguju.

Prepoznavanje faza i procesa u grupi važna je veština koju edukator/ka treba da ima. Veština edukatora/ke da oseti procese koji se dešavaju unutar grupe treba da stalno bude nadograđivana i poboljšavana. Dobro razvijena veština edukatora/ke da prepozna procese koji se dešavaju unutar grupe, omogućava pravovremene intervencije edukatora/ki ili nastavnika/ca, sa ciljem usmeravanja grupe da koriste svoje veštine i dalje ih nadograđuju kroz obrazovne radionice.

Svaka grupa prolazi kroz narednih pet faza:

- **1. Formiranje;**
- **2. Pobuna;**
- **3. Normiranje;**
- **4. Učinak; i**
- **5. Poslednja faza.**

U kojem trenutku će grupa doći do određene faze, te koliko dugo će se grupa zadržati u toj fazi zavisi od dinamike unutar grupe kao i spoljnih uticaja kakav je pristup samog edukatora/nastavnika.



1. Formiranje

Na početku formiranja grupe, imamo mlade ljude koji se verovatno po prvi put nalaze u toj grupi, te kroz njihovu glavu prolaze brojna pitanja. Zašto se nalazim ovde? Šta je sledeće što će se desiti? Ko su ovi drugi ljudi u grupi? Šta će se desiti sa ovom grupom?

Čak i ukoliko radimo sa razredom unutar škole, uvođenje novog načina rada i novih tema na koje učenici/ce nisu dosad navikli će dovesti do ove faze u razvoju dinamike grupe.

Bitno je da shvatimo da mladi ljudi u ovom trenutku razmišljaju o velikom broju stvari i suočavaju se verovatno sa nesigurnostima i strahovima da ih vršnjaci/kinje u grupi neće shvatiti ili prihvatiti. Mladići i devojke su po prvi put deo ovakve grupe i dosta toga predstavlja nepoznanicu za njih. Ova faza se dešava za vreme prvog ili čak prvih par radionica. Upravo iz tog razloga možete primetiti da su u svakom poglavlju radionica, uvodne radionice dosta opuštenije, te da daju priliku grupi da se bolje upozna ili da se navikne na novi način rada, ukoliko je reč o već formiranoj grupi kakva je npr. jedno odeljenje u školi.

Mladi u grupi se nalaze na određenoj distanci jedni od drugih, kako bi se osećali sigurnim. U ovoj fazi, mladi su pristojni jedni prema drugima, čak i ukoliko ne dele iste vrednosti i stavove. Sa druge strane, u ovoj fazi se može dogoditi da određeni pojedinci/ke ponižavaju druge i njihove stavove, kako bi se na taj način izdigli iznad ostalih članova grupe. U ovoj fazi, grupa očekuje uputstva od edukatora/ki koji treba da daje jasne instrukcije šta oni/one treba da rade.

Edukator/ka tokom ove faze treba aktivno da preuzme svoju ulogu; da pripremi plan aktivnosti i pruži jasnu strukturu mladićima i devojka uključenim u grupu. Edukator/ka treba da ohrabri članove/ice da se predstavljaju; da radi na eliminisanju njihovih zabrinutosti i strahova kroz pružanje pozitivnog iskustva grupi. Važno je napomenuti da edukator/ka treba da ohrabri grupu da se sami predstavljaju i razgovaraju o tome koja su njihova očekivanja od grupe i ne sme davati svoje odgovore i da na taj način grupu prilagođava svojim očekivanjima.



2. Pobuna

U ovoj fazi mladi ljudi postavljaju pitanja: „Gde je moje mesto? Koga bi trebalo da slušam? Zašto mi naređuješ? Šta se dešava u grupi?”

Nakon što su se članovi/ice grupe upoznali sa drugima, oni se osećaju smirenijim, znaju imena drugih osoba u grupi i imaju osećaj da mogu da se slobodnije izražavaju. Grupa počinje da radi zajedno. Članovi/ice grupe su sada slobodniji da iznesu svoje mišljenje, koje se može znatno razlikovati od mišljenja drugih članova/ica grupe. U ovoj fazi postoji potreba za razjašnjavanjem odnosa između članova grupe.

Članovi/ice grupe će češće iznositi svoje nezadovoljstvo sa radom grupe, kritikovaće ponašanje ostalih članova/ica, pa se edukator/ka može naći između dve vatre u situacijama iznošenja kritika od strane članova/ica grupe. Osobe koje su sposobne da donose odluke sada počinju da se ističu u grupi i mogu se prepoznati kao neformalni lideri.

Svako od članova/ica grupe ima uticaj na razvoj grupe. Mogu se pojaviti sumnje vezano za to šta je učinjeno dosad unutar grupe, koji su naredni koraci, kakva je struktura i kakva su pravila ponašanja u grupi. Grupa u ovoj fazi treba da odluči da li će da nastavi da sprovodi aktivnosti.

U ovoj fazi je jako bitno da edukator/ka obrati pažnju na to šta se dešava u grupi, da pomogne članovima/icama da identifikuju šta ih sve drži na okupu. Edukator/ka treba sa grupom da diskutuje o svojoj ulozi, kao i o tome kako grupa vidi šta edukator/ka treba u budućnosti da radi.



3. Normiranje

Grupa je sada više fokusirana na sledeća pitanja: „DA, mi to možemo učiniti! Šta se sledeće dešava sa našom grupom?”

Članovi/ice grupe se sada raduju svakom sastanku. Stvarno je lepo videti svoje prijatelje i šteta je propustiti neki od sastanaka. Osećaj da je sve moguće uraditi unutar grupe, sada se povećava. Komunikacija između članova/ica je pojačana i svi otvorenije komuniciraju. Članovi/ice grupe će u ovoj fazi žrtvovati veliki deo svog vremena kako bi neki zadatak ili zamisao grupe bio urađen.

Samopouzdanje grupe raste. U ovoj atmosferi, potrebe i različita mišljenja članova/ica se slobodnije iznose u grupi. Ponekad će se desiti da određene ideje za neke kampanje i aktivnosti jednostavno iščeznu, jer su se članovi/ice grupe više fokusirali na odnose unutar grupe i prijateljstvo na koje je stavljen veći deo fokusa.



4. Učinak

„Uspeli smo prethodni put! Hajde da ponovimo naš uspeh!” su rečenice koje najčešće čujemo od članova/ica grupe/kluba u ovoj fazi.

Želja grupe da nastavi sa aktivnostima je nezaustavljiva. Grupa se u isto vreme uključuje i u manje i u veće aktivnosti. Ukoliko se pojave neki problemi, grupa zajednički traži rešenje. Obično uspeh tera grupu da ide dalje, ali ih ni neuspeh ne obeshrabruje. Svaki član član/ica pronalazi svoje mesto u grupi. Članovi/ice shvataju da svako od njih ima jedinstveni set veština koji se međusobno dopunjuju na nivou grupe. Svako može doprineti grupi. Grupa komunicira tečno, lični i grupni interesi su jednako bitni. Članovi/ice grupe preuzimaju odgovornost za deo zadataka, i samoorganizacija je vidljiva.



5. Poslednja faza

Pre ili kasnije, u svakoj grupi dođe vreme za kraj. To nije loša stvar. Treba biti svestan toga da mladi ljudi koji su uključeni u grupu nakon određenog vremena nemaju istu želju za radom u grupi. U ovoj fazi se čini kao da članovi/ice grupe više nemaju šta da kažu jedni drugima. Raste nivo nezadovoljstva, ne postižu se neki rezultati i krivica se prebacuje na pojedince. Ova faza obično nastupa tokom poslednjih radionica koja se sprovode sa grupom.



Praktični deo: sve što smo prošli, videli i naučili

Primarni cilj praktičnog dela jeste upravo prenošenje saznanja i iskustava stečenih tokom višegodišnjeg rada na polju edukacija mladih u okviru programa koje sprovodi CARE Balkans. Kako biste najbolje usvojili ono što vam pruža praktični deo ovog priručnika potrebno je da pre čitanja zamislite sebe u učionici neke škole koju ste pohađali pred razredom koji ne poznajete.

Sve ono što vam predstavljamo u narednom delu, čini samo jedan delić onoga što smo prošli, videli i naučili i što je nama omogućilo da lakše i bolje realizujemo obrazovne radionice. Pored toga, cilj nam je da i kod vas čitalaca razvijemo bar delić kritičkog razmišljanja i donekle razbijemo predrasude koje možda imate po pitanju edukativnih radionica.

Upravo zbog toga ispred vas se nalazi lista poglavlja koja ćete proći u praktičnom delu ovog priručnika. Pre nego što se prebacite na čitanje praktičnog dela zamolili bismo vas da na svako poglavlje pokušate da date kratak odgovor ili bar ideju o čemu se u tom poglavlju govori. Tek kad to uradite pređite na čitanje. Kad budete čitali poglavlja, osvrnite se na to šta ste napisali. Videćete da ste sigurno u nekoliko njih dali zanimljive odgovore koje mi možda i nismo napisali.

1. **Facilitacija**
2. **Postavka prostora**
3. **Pravilo**
4. **Rad u paru**
5. **Markeri**
6. **Priprema**
7. **Podsetnik**
8. **Upoznavanje**
9. **Favorizacija**
10. **Ko je ko**
11. **Lična odgovornost**
12. **Prilagođenost grupi**
13. **Tehnike kontrole**
14. **Pitanja**
15. **Šta ako**
16. **Poverenje**
17. **Lične priče**
18. **Dominantne ličnosti**
19. **Prijateljski pristup**
20. **Ne biti "lažan"**
21. **Proverene informacije**
22. **Pohvaliti**
23. **Učesnici/ce "kreiraju" radionicu**
24. **"Iskulirati"**
25. **Diskusija**
26. **Zaključak**
27. **Prethodna radionica**
28. **Reaguj ljudski**
29. **Energija**
30. **Govor**
31. **Stav**
32. **Pokreti**
33. **Pogled**
34. **Trema**
35. **Prenošenje informacija**

Ponedjeljak je, spreman/na si da kreneš prema školi u kojoj radiš svoju prvu obrazovnu radionicu. Nervozan/na si, imaš tremu, nisi siguran/na hoće li sve proći baš onako kako ste zamislili. Ne brinite, sve to što osećate je potpuno normalno. Svi smo to prošli!

1. Facilitacija

Postoje različite tehnike i priručnici koji vas mogu obučiti kako da realizujete obrazovne radionice. U okviru višegodišnjeg rada na projektu "Inicijativa mladića" koji implementira CARE Balkans mi smo primenjivali nekoliko priručnika za sprovođenje radionica:



Program M – Priručnik za rad sa mladima



Program Y – Priručnik za rad sa mladima u srednjim školama



Program E – Priručnik za rad sa mladima u osnovnim školama

Slika 2
Obrazovna radionica



Sve obrazovne radionice iz ovih priručnika osmišljene su tako da se realizuju tehnikom **facilitacije**.

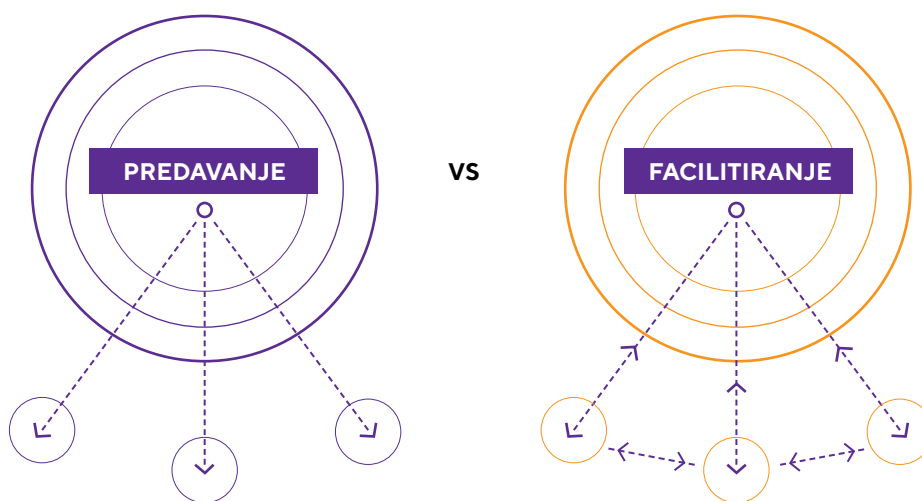
Facilitacija radionice predstavlja tehniku vođenja učesnika/ca kroz proces zajedničkog stvaranja i aktivnog dijaloga kako bi im se pomoglo da zajednički postignu određeni cilj. Pred svakom radionicom postoji jasno definisan cilj. Realizacijom radionice treba da dovedete učesnike/ce do tog cilja. Upravo zbog toga, proces izvođenja radionice treba da bude takav da vi ne namećete određeni stav ili mišljenje, već treba da dopustite učesnicima/ama da oni budu ti koji će iznositi svoje stavove i mišljenja i tako omogućiti da se cilj radionice ispuni. Na praktičnom primeru ćemo vam objasniti zašto je baš facilitacija poželjna tehnika izvođenja radionica:

Recimo da radite edukativnu radionicu koja se bavi temom nasilja (npr. "Šta je to nasilje"). Na početku radionice, nakon što se predstavite, odmah ćete ući u temu radionice tako što ćete učesnicima/ama ponuditi definiciju nasilja, objasniti moguće uzroke nasilja i rizike koje nasilje nosi, te završiti svoje izlaganje time da im objasnite koliko će njihov život biti puno bolji ako nasilje nikad ne primene u svom životu i da, ako mogu, usput pomognu osobama koje su žrtve nasilja. Možete recimo da to uradite baš na takav način i za to bi vam bilo potrebno recimo 5 do maksimalno 10 minuta. Učesnici/ce bi vas verovatno saslušali, čak možda i potvrdno klimati glavom na kraju, ukoliko biste ih i dodatno upitali da li se slažu sa svim što ste rekli. To bi bio kraj radionice, i radionica ne bi bila adekvatno realizovana.

Odmah ćemo vam reći da to nije i ne sme biti izgled obrazovnih radionica koje ćete vi facilitirati. Takva radionica pre svega nije radionica, već predavanje i ono verovatno ne bi ostavilo nikakav dugotrajni efekat na mlade ljude koji vas slušaju. Upravo zbog toga, vi treba da vodite proces realizacije obrazovne radionice tako da učesnici/e postavljaju pitanja, daju odgovore, iznose stavove i mišljenja i iznose svoje zaključke kako bi se ostvario definisani cilj radionice. U daljim poglavljima ćemo se detaljnije baviti zašto je baš bitno da učesnici/ce u što većoj meri utiču na radionicu i budu neka vrsta "kreatora" radionica.

Slika 3

Predavanje vs facilitiranje



2. Postavka prostora

Prostor u kome izvodite obrazovne radionice igra veliku ulogu u tome kako će ona proteći i koliko dobro ćete moći da doprete do učesnika/ca. Razlog leži u tome što je prostor ključan u kontekstu da li će se učesnici/ce osećati dovoljno komforno da učestvuju u radionici na pravi način. To bi značilo da budu dovoljno otvoreni/e, opušteni/e, da dele svoja mišljenja, postavljaju pitanja, te da se uključe u dovoljnoj meri da radionica ostavi dugotrajni efekat na njih.

Verovatno najčešći prostor u kome ćete izvoditi radionice u okviru programa koje provodi CARE Balkans jesu školske učionice, te ćemo se najviše bazirati na njih, ali sve ono što vam budemo sad govorili odnosi se i na sve ostale prostorije u kojima ćete izvoditi obrazovne radionice. Školske učionice na Balkanu (a verovatno i šire) predstavljaju najčešće učionicu zatvorenog tipa, koja je kvadratnog ili pravougaonog tipa, sa klupama u kojima sedi po dvoje učenika/ca, poredanih jedan/na iza drugog/e u nekoliko redova (najčešće 3).

Zašto kažemo da je to učionica zatvorenog tipa? Upravo iz razloga jer učenici/ce su svi okrenuti prema osobi koja predaje, s tim da jedni drugima gledaju u leđa. Ispred sebe imaju klupu, a i druge učenike/ce koji predstavlja barijeru između njih i drugih učenika/ca i osobe koja predaje. Upravo zbog te barijere, prostor u kome vi izvodite radionicu mora da bude u potpunosti otvoren i jednak za sve, jer će to omogućiti i učesnicima/cama da se osećaju otvoreno i jednako sa drugima. Prilikom dolaska u učionicu potrebno je da sve klupe sklonite sa strane (uz zidove), a stolice poredate u polukrug koji gleda prema tabli (formacija „potkovicice“). Takva postavka predstavlja jedan potpuno otvoren prostor za sve učesnike/ce gde su svi potpuno jednaki i mogu da ostvare kontakt sa svima oko sebe.

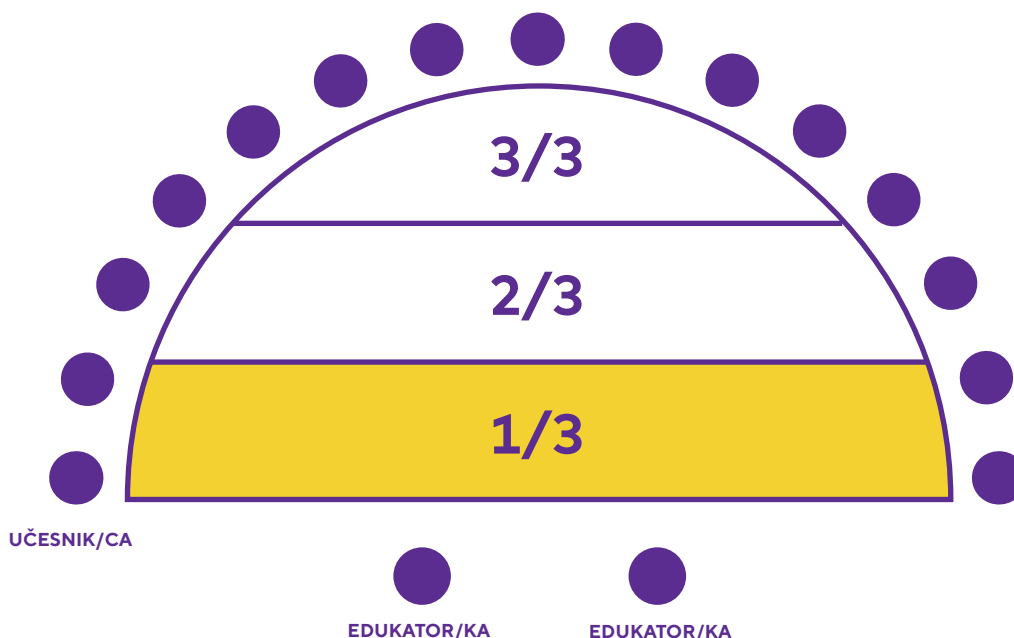
Kada izvodite obrazovnu radionicu, može vam se desiti da nemate dovoljno vremena (radionica iz nekog razloga kasni, a ograničeni ste s vremenom), pa odlučite da ne formirate ovu postavku. Govoreći iz iskustva, ta radionica će vam biti jako iscrpljujuća, nećete ostvariti kontakt sa svim učesnicima/ama, imaćete dosta problema sa kontrolom radionice i aktivnošću učesnika/ca. Upravo zbog toga zamolite učesnike/ce da vam pomognu da napravite takvu postavku (to im je upravo prilika da se aktiviraju i razbude za početak).

3. Pravilo 1/3

Tokom izvođenja obrazovne radionice u otvorenoj postavci, o čemu smo govorili u prošlom poglavlju, potrebno je da se do određene mere pridržavate pravila koje smo nazvali Pravilo 1/3. To pravilo znači da strukturu postavke radionice podelite kao na slici, na tri trećine i da se prilikom hodanja po prostoru trudite da ne ulazite više od $\frac{1}{3}$ u prostor. Ulaskom u zonu ili $\frac{2}{3}$ već ste nekome od učesnika/ca okrenuli leđa, ne možete da ostvarite kontakt sa tim učesnicima/ama i na taj način nekome drugom dajete veći značaj na radionici, što može da se odrazi negativno na te osobe. U slučaju kad ste prešli tu zamišljenu liniju, nemate više kontakta sa učesnicima/cama koji su ostali iza, što može dovesti do problema u kontroli toka radionica, pogotovo ukoliko radite sa grupama koje su problematične prirode. Kontakt očima sa svim učesnicima/ama na radionici je takođe od velikog značaja, jer se niko neće osećati zapostavljenim i izopštenim i ostvariće se jednakost svih na radionici.

Ovog pravila ne morate da se pridržavate 100% u svakom trenutku, jer će se sigurno javiti situacije koje predstavljaju odstupanje od pravila, kao što su npr. završen grupni rad i učesnik/ca želi da vam preda papir na kome su radili, u strukturi radionice imate zadatak da nešto podelite učesnicima/cama te morate da priđete učesnicima/ama koje su iza zamišljene linije od $\frac{1}{3}$ i sl. Takođe postoje i situacije u kojima ćete vi sestati sa učesnicima/ama i zameniti mesta sa nekim od njih, ili je potrebno prići nekom učesniku/ci da ga/je zamolite da ne uznemirava tok radionice (ukoliko vam učestalo pravi problem kod radionice). O takvim situacijama ćemo detaljnije pričati u poglavlju Tehnike kontrole.

Slika 4
Pravilo 1/3



Beleške. Na slici je predstavljeno pravilo 1/3 upotrebe prostora koje omogućava neposredniji kontakt sa učesnicima radionice.

4. Rad u paru

Obrazovne radionice uvek (poželjno je) treba raditi u paru od dvoje.

Svaka radionica će vam biti lakša, zanimljivija i ostvariće bolje rezultate, nego da ste je radili sami. Pored toga, brojne su i druge prednosti rada u paru:

- › Dok jedna osoba postavlja pitanja, druga može da zapisuje odgovore na tabli ili flipčartu;
- › Dva edukatora/ke uvek bolje drže pažnju grupe nego jedan/na;
- › Ukoliko je grupa problematična, jedan od edukatora/ki može da priđe učesniku/ci i zamoli da se uključi u radionicu, bez da se prekida deo koji se trenutno radi;
- › Ako jedan/na edukator/ka zaboravi ili "zapne" na nekom delu, drugi/a uvek može da nastavi, kao da se ništa nije dogodilo;
- › Ako jedna osoba ima veliku tremu ili strah od radionice, lakše će se opustiti ako radi tu radionicu u paru;
- › Kod grupnog rada, dve osobe mogu pomoći većem broju grupa odjednom;
- › Dve osobe trebalo bi da budu spremnije za radionicu od jedne osobe;
- › Radionica će vam biti puno lakša ako je radite u paru i dogovorite se unapred ko će koji deo strukture radionice da radi;
- › Kod pravljenja razmeštaja radionice i postavke učionice, lakše i brže možete sve da pripremite;
- › Kod pripreme radionice, brže i bolje ćete se pripremiti u paru;
- › Grupa će vam biti dosta naklonjenija kad radite u paru, jer su inače navikli da rade samo sa jednom osobom (jedan nastavnik/ca na času).

5. Markeri

S obzirom da edukativne radionice predstavljaju interaktivnu sredinu, potrebno je da i materijali koji prate vaš rad budu prilagođeni tome. Upravo zbog toga, ovde ćemo govoriti o važnosti markera koje koristite na radionici. Znamo i razumemo da nošenje velike količine materijala (u skladu sa potrebnim materijalom iz strukture radionice) do neke škole u kojoj radite radionicu zahteva malo više truda, ali verujte da će se taj trud isplatiti. Učenici/ce su navikli da se u školi stvari pišu na tablu, belom kredom, što je vizuelno najčešće jako dosadno. Upravo zbog toga vi menjate ono na šta su oni/e navikli i koristite flipčart papire, preko kojih prikazujete vizuelne delove radionice.

Na papirima se uvek treba pisati markerima za flipčart papir, koji mogu biti raznih boja. Većina nas smo vizuelni tipovi, volimo boje i lakše pamtimo stvari koje su oku zanimljive. Na radionicama nećete samo vi ili osoba sa kojom radite pisati, već će to raditi i učesnici/e u okviru grupnog rada ili nekog drugog dela radionice. Marker su, naravno, napravljeni u velikom broju boja, te različite boje mogu da označavaju različite stvari. Dobro poznata klasika je da se crni marker koristi za pisanje, a crveni za naglašavanje, tako da su to minimalno dve boje koje treba da koristite. Pored toga tu su i plavi, zeleni i drugi markeri različitih boja, koje preporučujemo da koristite kako bi vizuelni deo radionice bio što zanimljiviji za oko učesnika/ca (naglašavajte, podvlačite, crtajte objekte i napravite taj vizuelni deo što upadljivijim).

Markeri ne moraju da služe samo za pisanje, već i za pokazivanje, usmeravanje, ali i da budu ceremonijalna palica za govor. Ceremonijalna palica za govor je tehnika u kojoj vi kao edukator/ka uvodite pravilo da svako ko poseduje tu palicu može da priča, dok ostale osobe moraju da slušaju tu osobu. To je dobra tehnika za lične priče, diskusiju, tehniku kontrole grupe ako je problematična i sl.

6. Priprema

U okviru pripreme za obrazovnu radionicu, bitno je da obratite pažnju na nekoliko ključnih stavki.

- › Tema radionice
- › Ciljna grupa sa kojom radite radionicu
- › Vreme koje imate na raspolaganju za sprovođenje radionice
- › Materijal koji imate na raspolaganju za sprovođenje radionice
- › Edukator/ka sa kojim/om ćete raditi u paru

Što se tiče teme radionice, poželjno je da bar nekoliko puta prođete kroz kompletnu radionicu iz Priručnika i da je pripremite i realizujete u skladu sa tim šta Priručnik preporučuje. Dobijanje teorijske pozadine i konkretnih primera iz života ne mora da dolazi samo iz Priručnika. Priprema radionice takođe ne mora da dolazi samo iz Priručnika. Konsultujte se sa svojim programskim koordinatorom/kom i drugim edukatorima/kama o dodatnim materijalima (pored priručnika) iz kojih možete dobiti adekvatnu pripremu za radionicu. I ono što je najvažnije nemojte da potcenite pripremu i da nespremni idete na radionicu. Iskustveno rečeno, vaša priprema za radionicu ne sme da vremenski traje kraće od ukupnog raspoloživog trajanja radionice. To bi značilo da se ne možete za 5-10 minuta spremati za radionicu koja će trajati 45 minuta. Ukoliko tako uradite puno stvari na radionici može poći u pogrešnom pravcu.

Ciljna grupa sa kojom radite radionicu treba da bude u skladu sa preporukama iz priručnika po kojem radite (adekvatan priručnik za tačno definisanu starosnu kategoriju). U protivnom biće potrebno prilagoditi radionice, te vam za to treba stručna konsultacija sa programskim koordinatorom/kom ili nadležnom osobom za sprovođenje radionica. Nemojte "na svoju ruku" menjati radionicu ili raditi korekcije bez konsultacije.

Svaka radionica ima preporučeno trajanje radionice koje je napisano obično na početku radionice. Ukoliko vam je to vreme dostupno, pripremite radionicu u skladu sa tim. Ukoliko ste vremenski ograničeni, kao što je to najčešće slučaj u školama, pripremite radionicu u skladu sa dostupnim vremenom. Možda će kod nekih radionica biti potrebno da se neki deo izostavi ili skрати, kako bi radionica ostvarila maksimalni efekat kod vremenski ograničene realizacije. I u ovom slučaju nemojte raditi korekcije bez konsultacije sa programskim koordinatorom/kom ili osobom nadležnom za realizaciju radionica.

U okviru strukture radionice, postojaće sekcija koja se najčešće zove potrebni materijali. Potrebno je da te materijale spremite i ponesete sa sobom na radionicu. Nekat će biti potrebno da spremite nešto na tim materijalima pre nego što dođete na radionicu (napišete nešto na flipchart papirima ili papirima iz studija slučaja).

Eduktor/ka sa kojom ćete raditi radionicu u paru, igra ključnu ulogu u tome kako će radionica biti realizovana. Nikada nemojte radionicu deliti na pola tako da jedan edukator/karadi prvi deo, a drugi drugi deo. To nije dobar pristup. Radije provežbajte zajedno radionicu na način da svako vodi jedan određeni deo, dok se druga osoba uključuje i pomaže u tom delu. Na taj način ćete raditi sve zajedno i biće vama puno lakše, a učesnicima/ama zanimljivije i korisnije. Uvek će biti edukatora/ki sa kojima neke radionice radite lakše, te zbog toga težite da uvek imate slične ili iste edukatore/ke sa kojima ćete raditi ciklus radionica kako bi vas određena grupa ili razred zapamtili od starta, a samim tim ćete lakše izgraditi poverenje sa njima.

7. Podsetnik

Naš je savet da prilikom izvođenja radionice imate negde na dohvata ruke podsetnik kojim redom struktura radionice ide. On može biti u vidu priručnika po kojem radite ili priprema radionice koju ste sami napravili. Nećete ostaviti loš utisak ako podsetnik imate negde sa strane i ponekad pogledate koji deo radionice je sledeći. Naravno, nemojte ga non-stop držati u rukama i čitati sa njega, jer to sigurno neće ostaviti dobar utisak kod učesnika/ca.



8. Upoznavanje

Kada dolazite prvi put pred novu grupu ili razred, sa kojim do sada niste radili, veoma je bitno da jasno predstavite sebe i odakle dolazite (organizacija, institucija i sl.). Takođe, desiće vam se da se nove osobe priključe u grupu/razred, te da su na prethodnoj radionici bile odsutne iz opravdanih razloga. Vrlo je verovatno da su njihove kolege već prenele ko ste vi, ali bez obzira na to iskoristite par minuta da se ponovo predstavite njima. Što se tiče dela upoznavanja sa učesnicima/ama on je uvek poželjan, međutim postoje situacije gde upoznavanje morate uraditi na drugačiji način. Ako radite sa grupom na nekom seminaru, naravno da ćete prvi deo seminara posvetiti upoznavanja koristeći razne dostupne igrice za upoznavanje. Međutim kada radite sa razredom u školi gde je vreme za upoznavanje veoma ograničeno, uradite to na malo drugačiji način.

S obzirom da vam je cilj da svaka osoba učestvuje na radionici, svaki put kad neko bude govorio ili se javio da kaže nešto, prvi put pitajte ga/ju za ime pa tek onda nek iznese šta je htelo/htela da kaže. Na taj način ćete svakom učesniku/ci dati dodatno do značaja. Pazite da ime tog učesnika/ce i zapamtite kad vam kaže (puno je učesnika/ca i to nije jednostavno). Možete tražiti od učesnika/ca da na post-it papiriću napišu svoje ime i zalepe ga na vlastitu garderobu, na vidno polje i drže ga zalepljeno tokom radionice.

Takođe, možete i najjednostavnije da tražite od učesnika/ca da vam se u krug predstave tako što će reći svoje ime ili da napišu ime na neki papir i stave ispred sebe. Ukoliko biste koristili neku vežbu upoznavanja koja traje duže od 10-ak minuta, iskoristili biste previše vremena koje vam je dostupno za realizaciju radionice. Kod nekih radionica je moguće uraditi upoznavanje i u toku same radionice, jer radionica to dopušta da se tako uradi po strukturi. Nemojte zanemariti moć upoznavanja i poznavanja imena učesnika/ca. To će vam sigurno puno značiti kod njih u nastavku radionica koje ćete raditi.

9. Favorizacija

Deo favorizacija učesnika/ca smo uveli zato što predstavlja jedan veoma delikatan deo implementacije radionica. S obzirom da ćete raditi sa velikim brojem različitih mladih ljudi, prirodno je da ćete u okviru grupa imati svoje, nazovimo ih, favorite. To su najčešće mladi ljudi koji su najbolji na radionici, najaktivniji su, daju najbolje odgovore i pomažu vam da radionica prođe u najboljem redu. To nije ništa loše, dobro je imati takve saveznike/ce u grupama.

Međutim, preterana favorizacija nekog učesnika/ca može imati negativan uticaj na druge učesnike/ce, tako da se oni/e osećaju zapostavljenima, da ne mogu doći do izražaja ili da odluče da se uopšte ne uključuju u radionicu. Upravo zbog toga vam savetujemo da kod favorizacije učesnika/ca budete jako pažljivi i da se prema svi učesnicima/ama odnosite jednako i sa poštovanjem. Trudite se da što veći broj učesnika/ca aktivno uključite u radionicu. Nisu naravno svi isti karakteri i nikad se neće podjednako uključivati, ali bez obzira na to, vi treba da težite tome da se svi osećaju jednako vrednim na radionici i da potpuno ravnopravno sa drugima mogu da kažu i pitaju šta žele, u trenutku kad njima/njoj to odgovara.

10. Ko je ko

Pre same radionice dobićete informacije o tome ko su učesnici/ce sa kojima radite. Te informacije mogu doći od programskog koordinatora/ke ili školskog osoblja, ako radite u školi. Bez obzira koliko te informacije bile detaljne, vi nikada nećete znati sve. Nemoguće je da znate sve o svakome, pa čak i da tokom vremena dobijete sve informacije ili da vam se mladi ljudi toliko povere da budete sigurni da ih totalno znate. Zbog toga budite pažljivi da ne donosite stavove o njima ko je kakav. Morate dati jednaku priliku svakome da se iskaže, podeli svoje stavove i mišljenja i da sam/a kreira odluku za sebe. Nećete uvek biti svesni koliki ste trag ostavili na mlade ljude i koliko su radionice imale uticaj na njih i njihove živote.

11. Lična odgovornost

Biti edukator/ka i raditi sa mladim ljudima direktno nosi svoju odgovornost koju treba da imate, kako prema sebi tako i prema svim mladim ljudima sa kojima radite. Potrebno je da kreirate okruženje u kojem mladi ljudi imaju mogućnost da preuzmu odgovornost za izbore i odluke u svojim životima, kao i da se nose sa odgovornošću koju su preuzeli. Radionice omogućavaju da učesnici/ce postepeno preuzimaju sve više odgovornosti za svoje učenje kroz otkrivanje onoga što treba da nauče. Vi ste tu da im omogućite okruženje za učenje koje će tome doprineti, a ne da ih forsirate na nešto što ne žele da budu. Oni/e su tu da sami otkriju sebe i budu spremni da preuzmu odgovornost za svoje postupke i odluke.

Ukupan efekat radionica će biti ostvaren tek kad mladi ljudi iz faze odrastanja sigurno pređu u fazu odrasle osobe, u kojoj će donositi odluke koje neće ugrožavati sebe i druge ljude oko njih.

Zapamtite da odgovornost ne leži samo u čelnicima naše zemlje ili onima koji su imenovani ili izabrani da naprave određeni posao. Nemojte prebacivati svoju odgovornost na druge. Odgovornosti se nalaze se u svakom od nas pojedinačno.

12. Prilagođenost grupi

Kada dolazite u novi razred sa kojim trebate da radite svoju prvu radionicu, najčešće ste za te mlade ljude nova osoba koju oni/e ne poznaju. Takva situacija sa sobom nosi kako prednosti, tako i mane. Prednost može biti u tome što je nastavnik ustupio neki čas koji im se možda trenutno i ne sluša, što ste vi promenili klasičnu predavačku atmosferu u razredu i došli sa nečim potpuno novim. Mana za vas može biti to što ste vi nova osoba koju oni/e tek treba da upoznaju. Možda ste drugačiji od te grupe, imate drugačije stavove, mišljenja, vrednosti, drugačije se oblačite, imate drugačije društvene teme, zanimanja i sl. Sve te mane, kako smo ih malopre nazvali, vi treba da prebacite u svoje prednosti.

Pravi način za to jeste da se prilagodite grupi, ali u dobrom smislu. Naši saveti su da:

- › Govorite uvek tako vas svi razumeju (jasno, razgovetno i bez stranih reči i fraza)
- › Ne odstupate previše sa oblačenjem (budite slični učesnicima/ama sa kojima radite)
- › Koristite samo one izraze i fraze za koje ste sigurni da i oni poznaju (ponekad koristite i njihov stil govora, kao što su razni slengovi, kako bi se što više približili mladima)
- › Ne namećite stavove i ne forsirajte ništa (mladi ljudi su često okruženi takvim društvom, pružite im priliku da oni budu ti koji će se tu osećati opušteno)
- › U pauzama sa radionica popričajte sa njima na razne teme (koju muziku slušaju, gde izlaze, šta vole da rade u slobodno vreme, kojim sportom se bave, koje filmove vole da gledaju, i sl.)

Kad govorimo o prilagođavanju grupi, najbitnije je da ništa ne glumite, jer će mladi ljudi vrlo brzo da prepoznaju glumu i tu ćete ih izgubiti.

Za kraj, daćemo vam jedan primer koji se desio jednom od naših edukatora/ki, a koji predstavlja primer kako oblačenje može da ugrozi radionicu i stvori barijeru sa učesnicima/ama. Edukator koji je radio radionice u jednoj tehničkoj školi, ujedno je i bio glumac u studentskom dramskom pozorištu. Kako im se uskoro spremala predstava, imali su probu u kojoj je on glumio nekog gospodina (nećemo ići u detalje kako ne bismo otkrivali identitet). Nakon probe imao je jako malo vremena do radionice koju je trebao raditi, pa je odlučio da u odeći u kojoj je bio na probi ode na radionicu. Odeća koju je nosio tada je bila sako, bela košulja, cipele, pantalone na peglu i šešir koji je nosio u ruci. To je definitivno primer kako se ne treba obući na radionici koju radite u jednoj tehničkoj školi, u kome su skoro svi učesnici/ce bili obučeni u trenerke. Odmah se stvorila barijera koju je bilo teško prevazići, jer su učesnici/ce doživeli tog edukatora kao novog nastavnika, a to definitivno nije ono kako vi želite sebe da predstavite.

13. Tehnike kontrole

Svaka grupa mladih ljudi sa kojom radite nosiće sa sobom i određene izazove. Gotovo uvek će se dogoditi da postoji bar jedna osoba problematične prirode koja će na razne načine pokušati da vam zadaje glavobolju. Upravo zbog toga, daćemo vam listu najčešćih problema sa kojima smo se mi susretali i potencijalne načine rešavanja tih problema koje smo primenjivali. Ispod ćemo vam prvo dati listu potencijalnih problema na radionici, tako da bih vas zamolio da u ovom trenutku uzmete papir i olovku i da za svaki potencijalni problem napišete bar jedno rešenje (onako kako biste vi rešili taj problem). Kad završite sa listom, pogledajte ispod i neka potencijalna rešenja koje smo primenjivali (možda se nešto i poklapa). Ova vežba će vam pokazati da na svaki problem postoji bezbroj rešenja i da nijedan problem nije previše univerzalan.

Potencijalni problem:

1. *Konstantno priča sa drugarom/icom pored i ometa radionicu*
2. *Ubacuje se drugima u reč i ne dopušta nikome da završi rečenicu*
3. *Koje god pitanje da postavite, niko ne daje niti jedan odgovor*
4. *Kucka na telefon misleći da vi ne vidite*
5. *Govori uvredljive komentare (psuje, galami i sl.) na radionici*

Potencijalna rešenja:

Ove pristupe možete primeniti na sve probleme koji su iznad napisani:

- › Ako neki učesnik/ca uopšte nije uključen/a u radionicu, a pored toga vam još pravi problem sa ostatkom grupe, pokušajte da tu osobu uključite u diskusiju. Dajte joj neki posao da radi (piše na tabli, flipčartu) tako što ćete igrati igru u kojoj je ta osoba baš vaš partner (dajte joj na značaju).
- › Ako je grupa problematična tako što jedna ili više osoba pokušava da pravi probleme, podelite neku svoju ličnu priču koja se tiče teme i pitajte da li je neko imao slično iskustvo. Tako ćete učesnicima/ama dati do znanja da ste vi imali slična iskustva kao i oni, te će se moći poistovetiti sa vama.
- › Ono što je jako bitno kod raznih tehnika kontrole grupe jeste da niko iz grupe ne sme da bude udaljen sa radionice. Na časovima u školama postoji jasno pravilo (izvučeno iz konteksta školskog pravilnika): ako praviš problem, ideš sa časa ili dobijaš sniženo vladanje, ili ideš kod pedagoga, direktora, psihologa i sl., dobijaš zadatak da odgovaraš nespreman/na i sl.

To su načini rešavanja koje vi ne možete i ne smete da primenite. Vi jednostavno treba da budete primer svojim vršnjacima. Oni/e treba da shvate da ste vi tu zbog njih, da ih saslušate, čujete i bar potrudite se da ih razumete. To je ujedno i najbolji način rešavanja svakog problema pred kojim se nađete jer će tako učesnici/e da vas poistovete sa sobom i da na vas u konačnici gledaju kao osobu od poverenja.

- › Ako učesnik/ca koristi krišom telefon, što ujedno nije u skladu sa pravilima radionice, podsetite učesnike/ce na pravila koja važe za sve. Još je i bolje da (ako imate vremena) kroz nekoliko minuta tražite od učesnika/ca da oni/e definišu pravila. Tad pravila postaju vrednija i jasnija za njih i lakše i bolje ih poštuju. Kada radite u školama to je dosta teže, ali je dovoljno da se osvrnete na pravilnik škole (koji bi trebali da znate, bar osnovna pravila na času).
- › Ako vam se desi da konstantno postavljate pitanja, a niko ne daje odgovor, postoji više razloga za to:
 - Učesnici/ce su stidljivi i ne osećaju se lagodno da odgovore: U tom slučaju dajte vi jedan odgovor i tražite onda da neko odgovori. Recite im da ne postoje netačni i tačni odgovori, kao ni glupi odgovori, jer se ovde svi odgovori jednako poštuju.
 - Učesnicima/ama se ne razgovara o pitanjima koja postavljate ili ih jednostavno ne razumeju dovoljno da bi odgovorili: Pokušajte da vidite šta je to šta ih zanima. Možda su im pitanja takođe nejasna i nisu dobro definisana, te treba da ih pojednostavite.

14. Pitanja

Sigurno ste do sada čuli da postoje pitanja otvorenog i zatvorenog tipa.



Pitanja zatvorenog tipa su pitanja na koja je odgovor moguće ponuditi jednom (npr. sa da ili ne) ili samo s par reči. To su ona pitanja tipa: *Da li si dobro? Da li misliš da su muškarci i žene ravnopravni?*



S druge strane, **pitanja otvorenog tipa** nude mogućnost da se na postavljeno pitanje daju duži odgovori koji doprinose diskusiji i aktivnom kritičkom promišljanju tokom diskusije. Pa tako, ako uzmemo dva primera iz pitanja zatvorenog tipa, ta pitanja bismo mogli postaviti na sledeći način: *Kako se osećaš? Šta misliš o ravnopravnosti muškaraca i žena?*

Pitanja otvorenog tipa koristimo u diskusiji i ona nam nude veću mogućnost daljeg razgovora. Ni pitanja zatvorenog tipa ne treba izbegavati – njih koristimo kao uvod u pitanja otvorenog tipa koja mogu uslediti posle. Npr.

- › Da li su muškarci i žene ravnopravni? – pitanje zatvorenog tipa
- › Ne
- › Zašto tako misliš, na osnovu čega to možemo zaključiti? – pitanje otvorenog tipa



15. Šta ako...?

Šta ako ništa ne bude onako kako sam zamislio/a? Šta ako se zbunim? Šta ako me prevlada trema?

Sve su to neke od nepoznanica na koje ne postoji jedinstven odgovor, ali se možete pripremiti na njih pre dolaska na radionicu.

Kao što smo već nekoliko puta naglasili, svaka radionica je različita jer radimo sa različitim grupama i zbog toga moramo da budemo maksimalno spremni na svaku "šta ako" situaciju. Vi ćete imati svoj plan i pripremu za radionicu, ali to ne znači da će radionica i proteći baš kako ste zamislili.

Šta ako radionica krene u drugom smeru od planiranog?

U tom slučaju jako je bitno da pratimo koji je to smer i da li da se vratimo na početno isplanirani put ili da nastavimo u smeru u kojem smo krenuli. Ukoliko se recimo na radionici desi da neka diskusija "odvuče" temu u drugom pravcu, a vi smatrate da taj pravac može biti jako koristan i zanimljiv za učesnike/ce, nemojte odmah prekidati diskusiju. Pazite na dostupno vreme i završite diskusiju nekim zaključkom, pre nego što se vratite na temu o kojoj ste pričali. Primer bi bio da se recimo, radi diskusija na temu šta su to droge, a dotaknete se teme nasilja koja je jako povezana sa tom temom. U tom slučaju pratite diskusiju i nastavite u tom pravcu. Ukoliko se tema odvuče u pravcu za koji smatrate da nije bitan, onda iskoristite jedno od pitanja za diskusiju da se vratite na temu o kojoj ste pričali.

Šta ako budem imao/la veliku tremu?

Imati tremu na radionici je potpuno normalna stvar i ne treba previše da vas zabrinjava. To samo znači da vam je stalo da budete što bolji u onome što radite. Dobra priprema i poznavanje strukture radionice odličan je "lek" protiv treme. Budite spremni za radionicu, kako zbog vas tako i zbog vašeg partnera/ke sa kojim radite, jer može se desiti da on/a ima veću tremu od vas.

Šta ako zaboravim tok radionice?

I to je moguće. Dobro ste se pripremili, znate sve kako treba da radite i odjednom, ne možete da se sjetite šta je sedeće. Da vam se ovo ne bi desilo, uvek sa strane imajte ili Priručnik ili bar strukturu radionice odštampanu i spremnu da pogledate šta sledi dalje.

Šta ako nekome od učesnika/ca pozli tokom radionice?

Veliki je broj učesnika/ca sa kojim ćete raditi i takve situacije ne možete predvideti. Bitno je da odmah reagujete u tom trenutku, pozovete pomoć i pružite pomoć u skladu sa nastalom situacijom. Ne pravite paniku, smirite sebe i druge učesnike/ce.

Šta ako razred bude jako problematičan?

Problematičan razred ne mora nužno da znači loš razred. Možda je to upravo razred koji najviše želi da sebi pomogne i način na koji se ponašaju učenici/ce je samo način kako oni/e pokušavaju da dođu do vas i žele da ih neko primeti (jer ne znaju drugačiji način). Iskoristite to saznanje kao svoju prednost i uključite ih što više u radionice, dajte im neku odgovornost ili zadatak i tako ih pretvorite u svoje saveznike.

Šta ako saznam da je u razredu žrtva nekog vida nasilja?

Za ove slučajeve je uvek najbitnije obratiti se nadležnoj osobi u školi i u poverenju razgovarati sa tom osobom. On/a je obučena da zna šta treba da radi u toj situaciji i koje mere treba da preduzme. To treba da vam bude prva stvar koju treba da uradite, nakon što saznate za takvu situaciju. Naravno, veoma je bitno da ta informacija ostane u poverenju i da se ne širi dalje.

Šta ako se niko od učesnika/ca ne uključuje u radionicu?

Razred sa kojim radite je tih, povučen, nezainteresovan. Možda su imali jako naporne časove pre toga, možda im je to prvi čas u jutarnjoj smeni pa su uspavani... Nemojte da vas to brine, jer u takvim situacijama bitno je da vaša energija bude ta koja će omogućiti da se oni/e pokrenu. Iskoristite neku igricu da ih pokrenete (pogledajte primere igrica "razbijanja leda" ili timskih igrica). Čim se učesnici/e malo pokrenu, biće im mnogo lakše da se uključe u radionicu.

Šta ako vreme koje imam dostupno nije dovoljno da se završi radionica?

Preporučeno vreme za izvođenje radionice vam je uvek dato u samoj strukturu radionice. Najčešće to vreme je duže od 45 minuta. Radionice koje budete radili u školi vremenski su ograničene upravo na 45 minuta. Ako u to sve uračunamo vreme dok počne čas, raspored učionice za radionicu, vama je na raspolaganju oko 40 minuta maksimalno. To vreme je često poprilično nedovoljno da se radionica uradi dovoljno detaljno kako bi trebala i da bi se svi segmenti radionice pokrili.

Zbog toga je bitno dobro isplanirati vreme prilikom pripreme radionice i pratiti vreme na satu. Ukoliko uvidite potrebu da neka radionica treba da traje duže ili treba da se nastavi, porazgovarajte o tome sa razredom, a nakon toga i sa svojim programskim koordinatorom/kom. Svaki razred je drugačiji i ima različite potrebe, te upravo zbog toga oslušujete njihove potrebe i ophodite se prema njima na takav način da obrađujete detaljno teme koje su za njih važnije. Vi ćete imati plan ciklusa radionica u kojima treba da obradite određene teme, ali taj plan ne mora biti univerzalan i isti za svaki razred.

Šta ako učesnici/ce žele da pričaju o nekoj temi na narednoj radionici, a ta tema nije planirana da bude sledeća, ili uopšte u trenutnom ciklusu radionica koje radite?

Upravo ovo pitanje se nadovezuje na ono o čemu smo pisali u prošlom "šta ako" pitanju. Ako razred ili grupa sa kojom radite iskaže želju da pričate o određenoj temi koja nije planirana ciklusom radionica, potrebno je da o tome razmotrite sa programskim koordinatorom/kom koji će doneti odluku da li neka radionica treba da se doda u planirani ciklus radionica sa tim konkretnim razredom.

16. Poverenje

Kada govorimo o poverenju, najviše mislimo na to koliko učesnici/e radionice mogu vama kao edukatorima/kama da veruju i da u vas imaju poverenje. Vrlo dobro znamo da se poverenje gradi vremenom, teško stiče i održava, a vrlo lako prokocka i izgubi.

Kada govorimo o poverenju, najviše mislimo na to koliko učesnici/e radionice mogu vama kao edukatorima/kama da veruju i da u vas imaju poverenje. Vrlo dobro znamo da se poverenje gradi vremenom, teško stiče i održava, a vrlo lako prokocka i izgubi. Da biste izgradili poverenje među učesnicima/ama potrebno je da tokom prve radionice uvedete pravilo "4 zida". Ovo pravilo znači da sve što se izgovori u okviru radionice, ostaje tu. To pravilo važi i za vas kao edukatora/ku i za učesnike/ce. Iako je to lakše reći nego ostvariti, bitno je da sve što se dešava na radionici, ostane na radionici. Postojeće situacije koje će vas dovesti u iskušenje.

To su situacije u kojima će neko od učesnika/ca ustati i reći, npr. "Ja sam žrtva nasilja" ili "Mene je pre par dana drugar/ica maltretirao/la" i sl. Ukoliko se ovako nešto desi, potrebno je da se o takvoj situaciji konsultujete sa vašim nadređenim programskim koordinatorom/kom, nakon čega će on/a u saradnji sa kontakt osobom ispred škole odlučiti o daljim koracima. Jako je bitno da vi ne preduzimate ništa na svoju ruku, što bi moglo da ugrozi tu osobi ili da izigra poverenje te osobe. Te situacije nisu nimalo lagane i zato je jako bitno konsultovati se. Ta konsultacija ne predstavlja izigravanje poverenja, jer je upravo to prirodni put za rešavanje problema za koji ste baš upravo saznali. Naravno, ukoliko se ovakvo nešto desi tokom radionice potrebno je učesniku/ci dopustiti da podeli onoliko koliko želi u grupi, ali svakako obratiti pažnju da grupa tu činjenicu ne zloupotrebi protiv učesnika/ce. Nakon što radionica završi učesniku/ci ćete prići te ponuditi se za razgovor kako biste mu/joj prvenstveno pružili podršku i razumevanje. Tokom razgovora pokušajte prikupiti dovoljno detalja, koje ćete u poverenju podeliti sa programskim koordinatorom/kom; kako bi se nasilje kroz koje je učesnik/ca prošao adresiralo na pravi način. Ovi detalji podrazumevaju informacije o tome ko je počinitelj/ka nasilja, kako se čin desio, da li postoje svedoci, te šta je dosad učinjeno po tom pitanju.

Pravilnom primenom pravila "4 zida" kroz određeni ciklus radionica i prolaskom kroz različite teme, polako ćete izgraditi poverenje učesnika/ca, što predstavlja ključan put za ostvarivanje rezultata radionica.

17. Lične priče

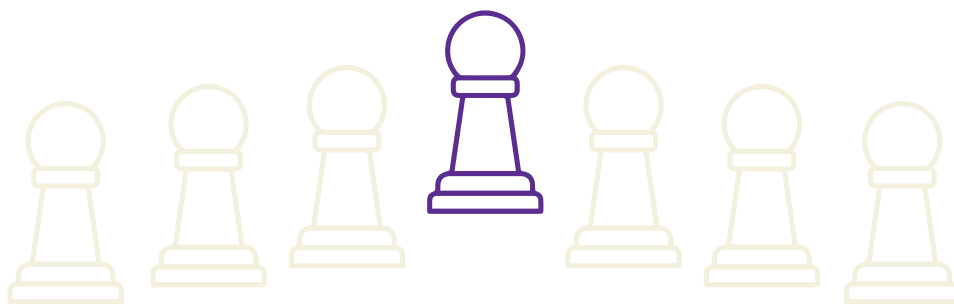
Kad pogledate strukture radionica iz programa koje primenjuje CARE Balkans, videćete da se, ne tako retko, u studijima slučaja (na kraju većine radionica) nalaze neke lične priče. One su najčešće napisane na takav način da predstavljaju univerzalne priče koje većina učesnika/ca razume i sa kojima može da se poistoveti. One su upravo tu da pokrenu diskusiju o problemima o kojima se priča na radionicama, ali još bitnije je da podstaknu učesnike/ca da sami podele neku ličnu priču.

Doći to tog trenutka da neko od učesnika/ca podeli ličnu priču nije tako jednostavno. To će upravo zavisiti od karaktera učesnika/ca sa kojima radite. Neki učesnici/ce će to uraditi vrlo jednostavno i bez ustezanja, dok će kod nekih trebati zaista jako mnogo truda i rada da biste to čuli od njih. Kako jedni, tako i drugi su jednako vaša ciljna grupa na radionici i treba se prema njima odnositi podjednako.

Način na koji možete podstaći učesnike/ce da podele lične priče i pokrenu diskusiju i proces promene po pitanju određenog problema, jeste da i vi podelite svoju ličnu priču. Naš savet je da za svaku radionicu budete spremni, tako što ćete imati bar jednu ličnu priču u "rezervi". Ta priča ne mora striktno da bude vaša, već možete da kažete da se desila nekom vašem poznaniku, prijatelju i sl. Na isti način možete to da uradite i sa učesnicima/ama na radionici, a to je da im date priliku da ispričaju priču koju su čuli, a koja ne mora striktno da bude njihova. Oni/e će možda i podeliti svoju priču, ali neće to tako predstaviti. Lične priče nisu jednostavne za podeliti i zbog toga treba biti pažljiv sa tim i ne forsirati ih, ako u početku vidite da još uvek nema potrebe za tim. Samo strpljivo.

18. Dominantne ličnosti

Svaki razred ili grupa ima bar jednu osobu koju možemo nazvati dominantnom. Ta osoba se ističe po nekim svojim osobinama, bilo da je najglasnija, najviše priča, postavlja pitanja, najviše pravi probleme i ometa radionicu, drugi je imitiraju i prate, predstavlja im uzor (dobar ili loš) i sl. Dominantna osoba predstavlja nekoga ko možda izgleda moćnije, uspešnije, uticajnije ili uočljivije od drugih osoba u grupi.



Dominantne ličnosti u svim grupama sa kojima ćete raditi predstavljaju vaše potencijalno najbolje saveznike/ce. Kod tih osoba je ključno da što pre steknete njihovo poverenje i pridobijete ih na svoju stranu.

Desiće vam se da na radionici koju facitirate postoji ta jedna osoba (ili više njih) koja najviše priča i pravi vam probleme tokom radionice. Razmislite dobro zbog čega je to baš tako. Može se desiti da je baš to način kako ta osoba pokušava doći do vas, jer ne poznaje način i tehnike kako da iskaže određeni problem koji verovatno ima. Možda je to poziv za pomoć, jer ne zna kako da dopre do vas ili bilo koga drugog. Te osobe treba da prebacite u vaše saveznike/ce i nikako da ih izopštite iz grupe. Dajte im da vam pomognu tokom radionice, da on/a nešto piše i zapisuje dok vi ispitujete grupu, ili obrnuto, dajte mu/joj neki zadatak da uradi. Pokažite malo više pažnje prema toj osobi kako bi je pridobili kao saveznika/cu, ali ne zanemarujte zbog te osobe druge učesnike/ce, jer to može da ostvari kako pozitivan tako i negativan efekat. O tome ćemo više govoriti u delu koji se zove favorizovanje.

Možda i najteži deo radionice jeste razgraničavanje toga da li je neka osoba stvarno dominantna ili samo pokušava to da bude. Na vama će biti da to prosudite i da delujete u skladu sa tim. Uvek se oko takvih stvari konsultujete sa svojim partnerom/kom sa kojim radite edukaciju, drugim vršnjačkim edukatorima/kama i programskim koordinatorom/kom.

19. Prijateljski pristup

U ovom delu postavlja se jedno vrlo važno pitanje: Kako se postaviti prema učesnicima/ama prilikom prve radionice?

Učesnici/e radionica naravno nisu vaši prijatelji. Može se desiti da u grupama ima ljudi koje poznajete ili ste ih negde sreli, dok su najčešće to mladi ljudi koje uopšte ne poznajete. Kada radite u školama, osoblje škole vas može pripremiti sa informacijama o tome sa kim radite i kakva je struktura učesnika/ca u razredu. Te informacije svakako treba prihvatiti, ali ne smete upasti u zamku da se prema nekome ponašate drugačije baš zbog toga što ste dobili određenu informaciju o njemu ili njoj. Trebate da svakog učesnika/cu tretirate sa poštovanjem i jednako.

Početak svakog ciklusa radionica, sa novom grupom vi treba da gradite pristup koji stvara prijateljsku atmosferu među učesnicima/ama. Ta atmosfera treba da bude prijatna i opuštana. Zamisliti da ste na kafi sa svojim prijateljima i razgovarate na određene teme. To je upravo atmosfera i pristup koji je poželjno primeniti na radionicama. U takvoj atmosferi, učesnici/ce će se osećati prijatno da učestvuju, dele svoja mišljenja i stavove. Takva sredina omogućava kreiranje promena koje radionice omogućuju za učesnike/ce. Upravo kreiranje takve sredine i atmosfere predstavlja prijateljski pristup koji želimo da postignete sa učesnicima/ama, jer prijatelju se veruje i kad vam prijatelj nešto savetuje, vi ćete ga zasigurno poslušati ili ćete bar razmisliti jako dobro o onome što vam je rekao/la.

20. Ne biti “lažan”

Svaka radionica nosi određenu temu prema kojoj se svaka osoba može na neki način poistovetiti. Ne biti lažan predstavlja princip koji smo kroz rad sa mladim ljudima dobro utvrdili i lekcije koje su edukatori/ke osetili i na svojoj koži. Niko nije savršen, ljudi smo pa i grešimo, ali smo tu da se trudimo i da svoje greške ispravljamo.

Najbolje ćemo vam objasniti šta tačno mislimo kroz primere. Recimo, da ste radili radionicu o drogama u nekoj vašoj lokalnoj školi, te ste se u nekom dijelu dotakli i nikotina, tačnije cigareta, te ste zajedno sa učesnicima/ama zaključili da su cigarete loše za zdravlje po mladih ljudi po mnogo različitih osnova i da vi takođe ne pušite i mislite da je to loše. Nakon završene radionice je uslijedila pauza za veliki odmor, gdje ste izašli zajedno sa učesnicima/ama na odmor napolje i zapalili cigaretu. To je klasičan primjer lažnih stavova, jer ste na radionici govorili jedno, a već par minuta kasnije uradili baš ono protiv čega ste bili. Tu je poverenje već izigrano i učesnici/e će vam mnogo manje vjerovati u nastavku. Još jedan primer može biti da ste radili radionicu o nasilju, a onda ste se negdje potukli i učesnici/e su to saznali.

Mnoštvo je primera kako ne treba biti lažan, ali jednom kada ispadnete lažni u svojim stavovima kojih se držite na radionici i stavova koje imate mimo radionica, vi ćete te učesnike/ce izgubiti. Oni vam to možda neće ni reći, ali dobar dio onoga što ste radili sa njima “pada u vodu”.

Problematicne grupe sa kojima ćete sigurno takođe raditi radionice, nekad su često bile izigrane i neko je prema njima bio “lažan”. Nemojte dopustiti da i vi izigrate njihovo poverenje na bilo koji način. To je ujedno i najbolji način kako da ostvarite maksimalan efekat radionica i na kraju nekom pomognete kome je stvarno bila potrebna pomoć.

21. Proverene informacije

Prilikom pripreme edukativnih radionica, koristićete Priručnik po kome se one sprovode. Svaka radionica ima svoju strukturu i daje određene resurse kako biste se najbolje pripremili za njih. Ono na šta vas nijedan priručnik ne može pripremiti, to su različita pitanja mladih ljudi koja mogu da budu takva da vi ne znate odgovor na njih. Jako je bitno da na sva pitanja na koja nemate odgovor ili mislite da znate odgovor, ali niste sigurni, ne odgovarate dok god niste 100% sigurni u taj odgovor. Svaka informacija koja dođe od vas prema učesnicima/ama može biti ozbiljno shvaćena, te zbog toga je uvek bolje da na pitanja na koje ne znate ili niste sigurni u odgovor, zapišete to pitanje, proverite ga kasnije i date odgovor na narednoj radionici. Slobodno to tako i recite učesnicima/ama.

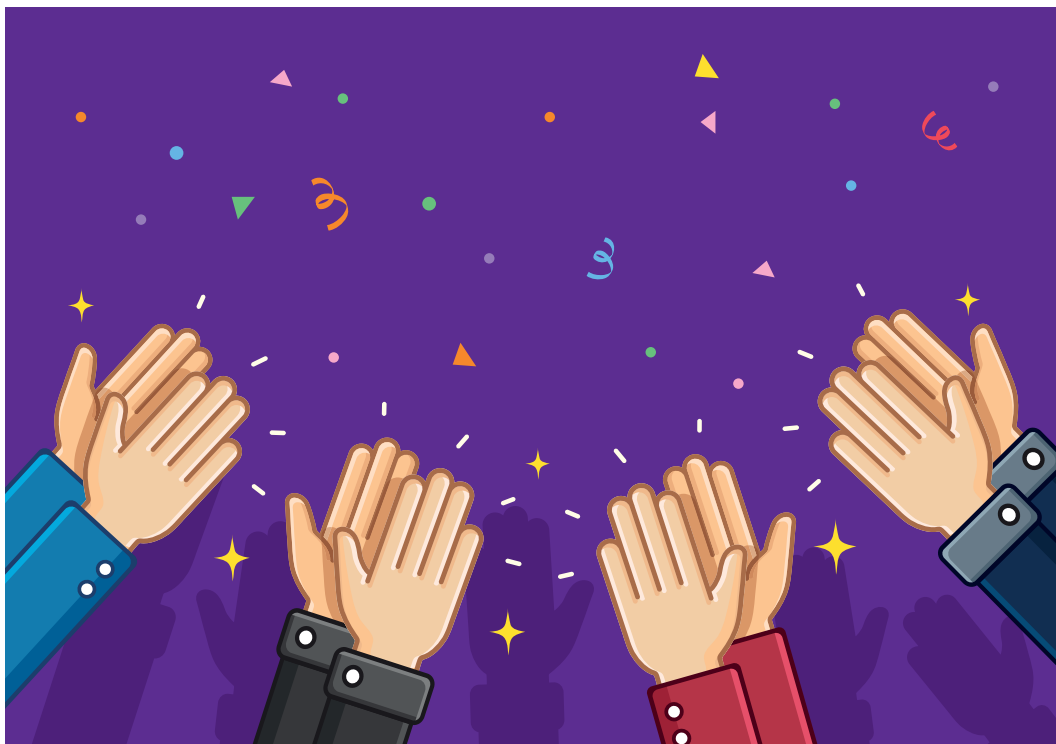
Takođe, ukoliko delite neke statističke podatke, važno je da znate pouzdane izvore odakle dajete te informacije. Učesnici/e će vas jako retko pitati za izvore, ali ako su ti izvori mimo priručnika iz koga radite, morate da ih znate. U protivnom, nemojte deliti informacije koje nisu proverene. To je ujedno i glavni zaključak ovog poglavlja, a to je da delite samo informacije koje su 100% tačne, sigurne i proverene, a za sve ono u šta niste sigurni, prvo dobro proverite, pa tek onda podelite to sa učesnicima/ama radionica.

22. Pohvaliti

Svaka osoba voli da je neko pohvali. To je jedan jako ugodan osećaj i svaki put se lepo osećamo kad čujemo neku pohvalu na svoj račun. U ovom delu govori se o tome kako vi treba da se ophodite prema učesnicima/ama tokom delova radionica u kojem će oni iznositi svoje stavove i mišljenja.

Daćemo vam sad tri primera, te vi odlučite sami kako biste vi reagovali na takve stavove (pročitajte svaki stav i uzmite tri minuta da razmislite i napišete način kako biste vi reagovali, pa tek onda pređite na naredni stav):

- › Stav učenika/ce 1: "Psihološko nasilje je najgori oblik nasilja, meni je to gore od fizičkog."
- › Stav učenika/ce 2: "Mrzim ljude koji se pretvaraju da su neke face, kad nisu, ja bih ih sve prebio."
- › Stav učenika/ce 3: "Ja svaki vikend kad izađem sa društvom pijem koliko mogu i mislim da tu nema ništa loše, baš to volim."



Mi ćemo vam napisati naše mišljenje i kako bismo mi reagovali, tačnije kako i jesmo reagovali kad smo bili u poziciji edukatora na radionici. Kod stava broj 1, učesnik/ca je izneo stav koji je korektan i mi smo ga pohvalili rečima: “Da, dobro razmišljaš jer psihološko nasilje i jeste nasilje koje može ostaviti dugotrajnije posljedice od fizičkog”. Učesnik/ca se osećao dobro nakon što smo udelili pohvalu i to ga/je dodatno ohrabrilu da deli i druge stavove i mišljenja.

Kod stava broj 2, učesnik/ca daje stav koji možda i nije njegov ili njen, već samo nešto što društvo u kom se nalazi voli da čuje. Mi smo rekli: “U redu, ti tako misliš, ali hajde nam objasni šta je to šta tebe konkretno nervira i zašto imaš takvo mišljenje”. Nakon što smo ušli u dublju diskusiju sa tom osobom, ali i celim razredom, došli smo do toga da je to, u stvari, bio samo vid frustracije, zbog toga što je ta osoba neprimećena u društvu i ovo je bio samo jedan način kako da ga/je neko primeti. Kroz radionice na kojima je učestvovao/la, ova osoba je postala jako приметna po svom aktivizmu na radionici. Da smo odmah reagovali i npr. rekli da je to jako loše mišljenje i da se ne slažemo, odmah bi je izgubili.

Kod stava broj 3, bio je sličan slučaj kao i kod stava 2, te se potvrdilo pravilo da učesnici/ce često govore stvari koje ne misle, već misli sredina oko njih. Kreirano je neko uvreženo mišljenje da su takve stvari “cool” i poželjne i da se na takav način moraju dokazati pred društvom.

Ono što bismo vam na kraju savetovali, saslušajte svakog učesnika/cu i imajte strpljenja za njega/nju i nemojte ih sputavati da govore ako su jednom izneli neki stav koji vam se ne sviđa. Podstaknite ih na razgovor kako biste saznali suštinu onoga što možda leži iza takvog stava.

23. Učesnici/ce kreiraju radionicu

Počinje prvi ciklus radionica u novoj školi u kojoj do sada niste radili. Radićete taj dan sa tri različita odeljenja radionicu koja ima istu temu. Svako odeljenje sa kojim ćete raditi taj danima približno isti broj učenika i sličan odnos dečaka i devojčica i naravno, istih su godina. Tema koju ćete obrađivati na radionici je ista za sve razrede.

Nakon što ste završili radionice, shvatili ste da je svaka radionica bila drugačija, imala je dosta sličnosti, ali diskusija je bila drugačija, odgovori koje su davali učesnici/ce bili su slični, ali svaki razred je imao neke nove odgovore koje niste čuli taj dan od učesnika/ca iz drugih odeljenja.

Ono što želimo da vam prenesemo u ovom poglavlju jeste da će svaka radionica biti drugačija, bez obzira što je tema ista i što su ostali faktori o kojima smo govorili isti. Učesnici/ce radionica su upravo oni koji kreiraju svaku radionicu prema sebi. Kod grupnog rada uvek ćete videti neke nove stvari, diskusija nikad neće isto trajati i imaće svoje sličnosti i razlike jedna naspram druge, brejnstorming (eng. Brainstorming,) će biti drugačiji, zaključci će biti slični ali svaki će biti poseban na svoj način. Ukoliko bi svaka radionica bila ista i univerzalna, to bi značilo da ona verovatno nije prošla najbolje, jer ste dobijali neiskrene odgovore od učesnika/ca koji su najčešće oni društveno poželjni.

Još jedan razlog kako učesnici/ce kreiraju radionice jeste da će različite potrebe učesnika/ca dovesti do toga da se o nekoj temi više, a nekoj manje, razgovara i vodi diskusija. Pratite potrebe učesnika/ca i šta je bitno za njih, ali nemojte upasti u zamku društveno prihvaćenih odgovora i zaključaka, jer to neće ostaviti dovoljan trag na učesnike/ce, već samo omogućiti što brži završetak radionice, a to sigurno nije vaš cilj.

24. "Iskulirati"

Kada radite sa novom grupom koja vas ne poznaje, još niste uspeali da ostvarite poverenje i prijateljski pristup o kome smo govorili. Učesnici/ce će vas testirati na razne načine i pokušavati da vide do koje mere tolerišete neke od stavova koje će iznositi, pogotovo na prvoj radionici.

U tom trenutku veoma je bitno da se setite pojma “iskulirati” o kome sada govorimo. Tokom dugog niza godina rada sa raznim grupama mladih ljudi, desilo se dosta situacija u kojima smo imali potrebu da “iskuliramo” neke stavove koje su mladi ljudi iznosili na početku ciklusa radionica. To ne znači da smo se pravili da ih ne čujemo ili da ih prihvatimo kad su bili jako loši, već smo dopustili da nam objasne zašto to tako misle.

Daćemo vam jedan primer: Radili smo radionicu “Šta je to što zovemo rod?”. Upravo tokom te radionice učesnici/ce daju razne sugestije na to šta su polne, a šta rodne karakteristike muškarca i žene. Ako ste upoznati sa tom vežbom, znate da se na kraju te vežbe napisane karakteristike na flipčartu zamene za muškarca i ženu i onda razgovarate o tome koje karakteristike mogu biti iste i za muškarca i ženu. Prvi utisak mladih ljudi bude odmah da to ne može. Tokom tog dela su odmah rekli to nije normalno, da takav muškarac ili žena ne treba da živi ili čak nešto gore od toga. Da smo u tom trenutku rekli to nije tačno, stav vam nije u redu odmah bismo izgubili te učesnike/ce. To je bila samo provokacija, najčešće iz neznanja učesnika/ca, pa smo odmah krenuli da govorimo o raznim karakteristikama i vidimo da li nešto stvarno može ili ne može. I tu dolazi da razumevanje učesnika/ca o tome šta je rod i pol i šta može, a šta ne može.

Ovo je samo jedan od primera kojih je bilo mnogo tokom godina. Mladi ljudi, pogotovo u periodu adolescencije, nisu dovoljno saslušani, često budu izigrani od drugih i imaju problema sa poverenjem. Upravo zbog toga treba im dati šansu da kažu šta misle i da razgovaraju o tome šta to mišljenje predstavlja. Vi ste tu da im kreirate sigurnu sredinu u kojoj njihovo mišljenje vidi i gde njihovo mišljenje može da se čuje.

25. Diskusija

Diskusija predstavlja jedan neizostavan deo svake radionice u kojoj učesnici/ce sukobljavaju svoje stavove i mišljenja i tako pokušavaju da rešiti određeni problem i odgovore na određena pitanja.

Ovde ćemo dodatno naglasiti koje su prednosti diskusije koju treba da pokušate da iskoristite i zamke u koje ne smete da upadnete kada je reč o diskusiji. U okviru diskusije, veoma je bitno da dopustite svakom od učesnika/ca da nešto kaže, pita i prodiskutuje sa grupom. Ovo je definitivno deo u kom najviše učesnika/ca može da se opusti i dođe do reči i iznese mišljenje i stav na određenu temu. Diskusija će vam omogućiti da kasnije dođete i do zaključka radionice, što predstavlja njen krajnji cilj.

Velika zamka u koju možete upasti tokom diskusije, jeste da preterate sa njom ili da ona prekratko traje. S obzirom na to da ćete jako često biti vremenski ograničeni, ovde treba da budete pažljivi. Ukoliko su učesnici/ce iscrpeli temu i vidite da je to to (sve je već rečeno), nema potrebe da koristite sva raspoloživa pitanja iz dela predložena pitanja za diskusiju.

Ako je tema iscrpljena i dovoljno je rečeno, pređite dalje na sljedeći deo radionice. Takođe ne morate striktno da koristite dostupna pitanja ili pitanja koja ste pripremili, ako se u toku diskusije postave neka druga pitanja od strane učesnika/ca ili vi uvidite da trebate da postavite dodatna pitanja, kako bi se diskusija razvila u nekom konkretnom pravcu. Jako je bitno da tokom trajanja diskusije budete uključeni 100% i pratite šta učesnici/ce odgovaraju i u kom pravcu diskusija napreduje.

Vi ste tu da je vodite i vi odlučujete koliko će diskusija trajati, a naš savet je da treba da traje dok god ne dobijete dovoljno materijala kojim možete kasnije da je zaključite (iako možda po planu to nije sljedeći deo radionice). Pamтите stvari koje učesnici/ce govore i ponovite ih kasnije. Na taj način im dajte dodatnog motiva da se i drugi put uključe, a i mnogo su jači efekti onoga što oni kažu jedni drugima na radionici u vidu mišljenja, stava pa čak i saveta. Još jedna zamka u koju ne smete da upadnete je da diskusija traje predugo i da preuzme celu radionicu. Ako se radionica pretvori u diskusiju, učesnici/ce će postati nezainteresovani za nju, ali i dalje radionice u okviru ciklusa. Još jednom naglašavamo da je jako bitno da pratite tok diskusije i vreme koje vam je na raspolaganju.

26. Zaključak

Jedan od glavni ciljeva radionica jeste način njihovog završetka, tj. kako izvesti zaključak. U okviru programa koji koristite kao pripremu za radionice, vama je najčešće napisan zaključak radionice. To ne znači da kada dođe radionica do kraja, da vi treba da pročitate taj deo učesnicima/ama i tako završite radionicu. Zaključak ostavlja najveći utisak na učesnike/ce kad je on njihov i iznesen od strane njih. Iskustvo nam govori da se u toku svake radionice od samog početka pa do kraja, iznese bar nekoliko dobrih zaključaka od strane učesnika/ca. Vaše je da pratite i pamтите te zaključke i da ih zajedno sa učesnicima/ama iznesete ponovo na kraju.

Dozvolite učesnicima/ama da oni kažu i ponove šta su rekli ili da kažu neki dodatni svoj zaključak da objasne zašto smo sve ovo prolazili zajedno danas. Možete i vi da koristite njihove reči tako što ćete reći: "Kao što je Milica rekla, Denis rekao, ...". Tek kad je zaključak došao od strane učesnika/ca ostvarili ste maksimalno od radionice koju ste taj dan radili. Njihov zaključak će mnogo jasnije, glasnije i snažnije odzvanjati kod učesnika/ca nego da ste vi samo pročitali ili rekli šta vi mislite da je zaključak radionice.

Dodatni savet za vas je da pokušate da zaključite radionicu na **način da ne kažete** sledeću rečenicu: "Današnji zaključak radionice je ..." ili da ne kažete reč "zaključak". Ukoliko radionica traje 45 minuta, za zaključak će vam biti potrebno najviše 5 minuta. On se nalazi na kraju radionice, brz je, jasan i upečatljiv, i ostavlja najveći trag na učesnike/ce pre nego što se oni/e vrate svojim daljim obavezama, odu na kratku pauzu ili pređu na sledeću radionicu.

27. Prethodna radionica

Kada dolazite na radionicu po drugi ili svaki naredni put, poželjno je da prvih par minuta radionice iskoristite na to da se podsetite koju ste to radionicu radili prošli put i navedete neke od zaključaka sa te radionice. U najboljem slučaju pitajte učesnike/ce da neko od njih kaže koja je to radionica bila i šta se sećaju iz te radionice. Za ovaj deo vam je dovoljno dva do tri minuta pre nego što pređete na novu radionicu.

U okviru Priručnika po kojem radit, postoje radionice koje su međusobno povezane i jedna tema se nadovezuje na drugu. U slučaju tih radionica, obavezno je da teme međusobno povezujete i radite podsetnik na prošlu radionicu. Desiće se nekad da ste na prethodnoj radionici započeli diskusiju o nekoj temi za koju ste se dogovorili da ćete nastaviti na narednoj radionici koja se detaljnije bavi tom temom.

28. Reaguj ljudski

Iako je pojam "Reaguj ljudski" uveden kao slogan kampanje u okviru programa koji sprovode "Budi muško klubovi" širom regiona, mi smo ovaj pojam ubacili i u okviru bitnih pojmova za edukatore/ke prilikom samog sprovođenja radionica (za više informacija o kampanji pogledajte deo Kampanja Reaguj ljudski, str. 86 Programa Y).

Reakcije edukatora/ki na razne stavove i mišljenja smo već obradili u prethodnim poglavljima, a ovde ćemo naglasiti da radionica nije samo 45 minuta časa u školi (ili na drugom mestu), već i ono što se dešava pre i posle nje. Ukoliko ste edukator/ka koji sprovodi ciklus radionica u školi, potrebno je da pojam reaguj ljudski postane sastavni deo vašeg života u kome ćete vi reagovati na situacije koje će se možda desiti. Može se desiti da tokom odmora vidite i čujete neke stvari koje će zahtevati vašu reakciju ili razgovor na temu po pitanju toga šta ste čuli ili šta se desilo. Od velike je važnost da razgovarate sa učesnicima/ama i da zajedno razjasnite situacije koje su bitne za njih.

U nastavku vam dajemo jednostavan primer situacije koja se nama desila kako biste bolje razumeli o čemu konkretno pričamo:

Imali smo radionicu u jednoj školi i čuli smo od učesnika/ca da se u jednom razredu pre odmora desila neka tuča između učenika/ca. Mi smo taj dan imali radionicu koja nije bila tematikom povezana sa tom temom, ali smo iskoristili nekoliko trenutaka da porazgovaramo sa njima o tome šta se desilo i o načinu reakcije njihovih vršnjaka/kinja na situaciju. Pitali smo konkretna pitanja šta se desilo, zbog čega se desilo, kako su ostali reagovali i kako se završilo. To je bila samo uvertira u radionicu koje je kasnije usledila u toj školi, a tematikom se ticala problema koji se desio, pa smo nakon toga detaljnije ušli u konkretan primer koji je njima jako blizak.

Primeri situacija koji su bliski učesnicima/ama ili su se njima desili, uvek su bolji za diskusiju nego univerzalni primeri iz studija slučaja. Iskoristite ih za diskusiju ako za njih saznate ili vam učesnici/ce sami to kažu tokom radionice.

29. Energija

U početku, dok smo radili obuke za edukatore/ke, ovaj deo nije postojao. Obuke su rađene sa velikim brojem edukatora/ki koje smo kasnije mentorisali i pratili po školama u kojima su radili. Generalno smo uvek bili zadovoljni kako edukatori/ke sprovode radionice, međutim nešto nam je u svemu tome što smo radili na treninzima nedostajalo. Svi su bili puni znanja, odlično su poznavali radionice, strukture, tematiku, ali je znalo da nedostaje energije u radionici. Bez prave energije, radionica izgleda kao da joj nešto nedostaje.

Energiju bismo mogli definisati kao sposobnost ili kapacitet za obavljanje nekog posla (u ovom slučaju radionice) na dinamičan način. Uvek se može desiti da ste umorni od prethodnog dana, treninga, škole, ne osećate se dobro i sl. U tom slučaju uvek je poželjno da neko od edukatora/ki zameni vaše mesto. Učesnici/ce će osetiti vašu energiju ili manjak energije i podsvesno se ponašati prema tome kako se vi osećate. Mi vam ne možemo dati jasnu formulu kako da budete energični na radionici, ali možemo da vam kažemo da pokušate da pred učesnicima/ama ne pokazujete da ste možda neraspoloženi, ako vam se nešto loše desilo i slično. Sigurno će vam se desiti nakon radionica da imate jedan jako lep osećaj koji je teško opisati, a to je da ste možda upravo tom radionicom nekome pomogli da prevaziđe neki svoj problem ili da bar krene na put pronalaska rešenja. To je zasigurno stvar koja će vam "napuniti baterije" i dati vam elana da i na narednim radionicama date sve od sebe.

30. Govor

Najbitnije četiri stvari na koje treba obratiti pažnju prilikom govora jesu:

Glasnoća

Vaša govor mora da bude dovoljno glasan kako bi svi učesnici/ce čuli poruku. Najjednostavnije rečeno, poruka neće biti shvaćena, a pitanje neće biti odgovoreno ako učesnici/ce ne čuju šta ste rekli ili pitali. Glasnoća ne smije biti ni prevelika kako učesnici/ce ne bi pomislili da neko galami na njih. Kako tih, tako i preglasan govor može jednako biti neugodan za učesnike/ce.

Pauza

Korišćenje pauza u govoru predstavlja jednu od najvećih razlika između govornika početnika i govornika profesionalca. Početnici/ce često govore brzo kako bi sve što pre završili, dok profesionalci/ke koriste dobro promišljen tempo govora. Koristite pauze, govorite tečno, ali energično, kako bi učesnicima/ama bili zanimljivi i održavali im pažnju.

Intonacija

Vokalna intonacija predstavlja podizanje i spuštanje zvuka glasa dok se govori. To znači da je vaš glas "valovit", da naglašavate reči koje su bitne u rečenicama koje govorite. Samim tim takav glas koji ima pravilnu vokalnu intonaciju je zanimljiv i ugodan za učesnike/ce radionica.

Jasnoća

Koliko je pojedini glas jasan odrediće sam tok radionice. Ako ne pričate jasno i razgovetno, učesnici/ce vas neće dovoljno dobro razumeti. Da biste bili što jasniji, koristite jednostavne rečenice. Može se desiti da imate i neku govornu manu. Nemojte da vas to brine, i pored toga možete biti odlični u radionicama koje ćete raditi. Na početku je jako bitno da učesnicima/ama date do znanja da imate neku govornu manu i napravite možda i neku šalu na svoj račun. Učesnici/ce će to prihvatiti sigurno jako dobro i odmah će nestati barijera između vas i njih. Imali smo jednom edukatora koji je mucao dok priča, pa je ispričao na svojoj prvoj radionici odmah priču kako on muca kad je nervozan, ali recimo nikad ne muca kad peva. Učesnicima/ama je to odmah bilo zanimljivo i nikad se nisu više vraćali na temu njegovog govora. Sve radionice, pa i ta, su odlično prošle za tog edukatora.

31. Stav

Već samim odlaskom na radionicu potrebno je da zauzmete pozitivan stav. Ako nemate pozitivan stav ili se bojite neuspeha, vrlo lako se može desiti da ćete imati veći strah i tremu od te radionice. Strah od radionice se najčešće razvije zbog toga što ne možete adekvatno da precipirate sebe kao osobu koja može odlično da uradi jednu radionicu. Za dobru radionicu potreban je stav da ste vi odlični u tome i da ćete to odlično i uraditi.

Na radionicama izbegavajte duže govore, već se fokusirajte na alate za ispunjenje ciljeva radionica koji su vam dostupni (pogledajte strukturu radionice). Kada izvodite radionicu sigurno očekujete da će biti zadirkivanja od strane učesnika/ca, ali je upravo vaš stav ono što čini razliku. Imajte pozitivan stav iako ste imali možda neko neugodno iskustvo u prošlosti. Pokušajte da preokrenete stvari u vašu korist.

32. Pokreti

Neverovatno je koliko ljudi prilikom govora nesvesno koriste ruke, a ponekad i noge. Svi će prepoznati vaš strah i tremu ako puno mašete rukama, i shvatiće to kao znak vaše uznemirenosti. Gestikulacija predstavlja set gestova, čiji pokreti služe za međuljudsku komunikaciju, u koje naročito spadaju pokreti ruku i glave. Ti pokreti mogu da zamene poruke u određenoj formi. Ne moramo ništa da kažemo da bi nas neko razumeo. Pokreti u našoj kulturi su uglavnom svi slični, i oni i njihova značenja su naučena kroz odrastanje.

Većina edukatora/ki prilikom prvih radionice je veoma nervozno, pa mnogo mašu rukama, kreću se puno, cupkaju i sl. Iako to nije problematično u malim količinama, nekontrolisani pokreti mogu odvući pažnju radionice na vas kao edukatora/ku u pogrešnom smeru i ostaviti utisak da niste samouvereni i spremni za radionicu. Pokreti ruku treba da ostanu u okviru vašeg tela. Pokreti nogama treba da budu takvi da se ne krećete previše kako ne biste odvlačili pažnju.

Ako previše mašete rukama uzmite neki marker ili olovku u ruke kako biste smirili ruke. Na-



ravno, to znači da ne smete da klikćete olovku i pritiskate je svake sekunde, jer je i to znak nerveze. Ista stvar je i kod markera, i on može da proizvodi zvukove, pa obratite pažnju i na to. Kod pokreta nogama i preteranog cupkanja, savetujemo vam da zamislite da ste drvo. Vaše noge su korenje i smete se samo blago da se pomerate koliko je korenje elastično, ali ne više od toga. Naravno i kod ovog primera morate obratiti pažnju da ne izgleda kao da se njišete non stop. Savetujemo vam da svaku radionicu provežbate pred ogledalom ili pred nekim da vidite kako vaše telo reaguje kada sprovodite radionicu.

Rakov hod: S obzirom da nije dobro okretati leđa učesnicima/ama, preporučujemo vam da iskoristite tehniku kretanja po principu rakovog hoda. To znači da je telo uvek okrenuto prema napred i da se krećete na takav način po prostoriji da noge idu jedna do druge ako se krećete u stranu, a kad treba da se krećete unazad, telo takođe treba da držite okrenuto prema učesnicima/ama. Koraci kretanja treba da vam budu kratki i ujednačeni kako ne biste izgubili ravnotežu.

33. Pogled

Pogled, tj. kontakt očima je jako bitan za uspostavljanje kontakta sa učesnicima/ama. Kada edukator/ka uspostavi kontakt očima sa učesnicima/ama, oni/e imati osećaj da se odvija razmjena informacija, pa će učesnici/ce obratiti pažnju i efikasnije slušati o čemu se priča.

Pogled očima može mnogo toga da kaže, pa čak i da se pogledom stavi do znanja ako je neko od učesnika/ca preterao u nečemu tokom radionice. Nije dobro da gledate u pod ili u plafon i da izbegavate kontakt očima, jer to može izazvati osećaj manjka poveranja u sebe ili učesnike/ce.

34. Trema

Imati tremu pre i tokom radionice sasvim je normalno. Jako je bitno da je ne ignorišete, nego da razumete odakle dolazi. Ukoliko je priprema za radionicu bila nedovoljno dobra ili niste sigurni u sebe ili partnera sa kojim radite, moguće je da će vam se javiti trema. Najbolji način kako da kontrolišete tremu jeste da verujete u sebe i osobu sa kojom radite, da budete maksimalno spremni za radionicu i da volite ono što radite. Na taj način će trema biti minimalna, što je i normalno, čak i pozitivno. Trema takođe znači da vam je stalo da budete što bolji. Ne dopustite da vas trema preuzme i zbog toga razgovarajte o tome pre radionice sa partnerom/kom sa kojim radite. Što radionica bude više odmicala, trema će sigurno biti manja. Još jedan način kako da kontrolišete tremu jeste da koristite razne igrice na radionici koje će pokrenuti učesnike/ce da budu aktivni, a vama omogućiti jednu raspoloženu, pozitivnu i aktivnu atmosferu među učesnicima/ama u kojoj će se svi osećati dobro.

35. Prenošnje informacija

Kako prenositi informaciju je jako bitno. Prenošnje informacije na pravi način naglašavajući stvari koje su bitne, omogućiće da informacije stignu do učesnika/ca baš sa smislom i kontekstom koji je tačan i potreban da bi je oni razumeli kako treba.

Kako biste vežbali pravi način prenošenja informacije, ispričaćemo jednu priču. Potrebno je da ovu priču pročitate samo jednom i nakon toga zatvorite Priručnik i napišete je na papir. Nakon što je napišete, proverite koliko dobro ste preneli informaciju. Za čitanje imate 30 sekundi, a za pisanje vam dajemo 60 sekundi. Nakon što ste je napisali, tek onda otvorite narednu stranicu i pročitajte šta vam savetujemo u situacijama kada je pred vama komplikovana priča. Srećno.

■

Niski plavokosi dečak udario je visokog crnokosog dečaka, jer je sestra visokog crnokosog dečaka bila gruba prema bratu niskog plavokosog dečaka. Nakon duge i iscrpljujuće rasprave koja je trajala duboko u noć, oni su zajedno odlučili da je niski plavokosi dečak pogrešio zato što je udario visokog crnokosog dečaka, nakon čega se niski plavokosi dečak izvinio visokom crnokosom dečaku, a sestra visokog crnokosog dečaka se izvinila bratu niskog plavokosog dečaka.

■

Ovu priču ste možda doživeli kao vrlo komplikovanu, jer smo u nju ubacili nekoliko elemenata koji su potpuno nebitni za priču. Da biste je ispričali na najlakši način, potrebno je da sve one stvari koje su nebitne za priču odbacite i ispričate je što je jednostavnije kako bi je svako razumeo. Evo našeg primera, a vi možete pronaći vlastiti primer.

■

“Prvi dečak je udario drugog dečaka, jer je sestra drugog dečaka bila gruba prema bratu prvog. Nakon što su se izmirili, prvi dečak se izvinio drugom, a sestra drugog se izvinula bratu prvog dečaka.”

■

Vodite se tim da bitne informacije razdvojite od nebitnih kako bi vas slušaoci, a u ovom slučaju učesnici/ce radionica što lakše i bolje razumeli i kako se ne bi pojavio šum ili ometajući faktor u komunikaciji (u ovom slučaju to je bio višak nepotrebnih informacija ili nagomilavanje informacija).





Šta nakon radionica

Važna komponenta Programa Y i njegove inovativnosti je što se priča ne završava samo na obrazovnim radionicama. A i ne bi imala preteranog smisla da se tu završava, jer onda ne bismo mladima pružili priliku da primene naučeno u praksi.

Prevenција nasilja i promocija zdravih životnih stilova kod mladih, su važan deo šire komunikacione strategije unapređenja i zaštite zdravlja mladih gotovo svake moderne zemlje. Bez obzira da li se radi o nasilju, prevenciji upotrebe psihoaktivnih supstanci ili prevenciji polno prenosivih infekcija, moderni obrazovni sistemi kombinuju formalno i neformalno obrazovanje sa zdravstvenim kampanjama, a sve u cilju eliminacije faktora rizika koji su identifikovani kao važne determinante zdravlja. Ne samo da kampanje imaju snagu da utiču na faktore rizika, one zapravo mogu biti pokretačka snaga tj. mogu mobilizovati mlade i odrasle da se aktivno uključe u transformaciju okruženja u kojem žive ili se školuju, a sve u cilju postizanja sveobuhvatnijih i kompleksnijih zdravstvenih ishoda. Javne i zdravstvene kampanje mogu, ako se kreiraju na strateški način i ukoliko integrišu principe i teorije efektivne komunikacije, biti uspešne u prenošenju pozitivnih poruka na veće populacione grupe, na nivou zajednice, škole ili čitave države. Kao takve, kampanje mogu biti korisno i efektivno sredstvo promocije zdravlja i prevencije nasilja i danas su identifikovane kao veoma značajan aspekt prevencije i kontrole ponašanja koji želimo da promenimo.

Kampanje mogu biti kreirane u cilju podizanja svesti mladih o važnim društvenim i zdravstvenim pitanjima, ali u kombinaciji sa edukacijom, mogu osnažiti mlade da prepoznaju rizike, kritički promišljaju o odlukama koje prave, prepoznaju nezdrave odnose sa okolinom i donose odluke koje su najbolje za njih i njihovo okruženje. Kampanje mogu biti dizajnirane i na način da jasno definisanim porukama i informacijama pozitivno utiču na znanje, stavove, vrednosti, uverenja i ponašanje.

Pored sprovođenja obrazovnih radionica, važan segment u sprovođenju Programa Y su komplementarne kampanje koje se sprovode u školama, ali i lokalnim zajednicama. Primer uspešne i prepoznatljive kampanje koju su sprovodile brojne lokalne i regionalne organizacije je "Budi muško".

Koncept "Budi muško" je strategija koja je osmišljena na način da prati i podržava izvođenje obrazovnih sesija. Putem ove kampanje mladima se šalju poruke u vezi sa temama obuhvaćenim obrazovnim sesijama. Na ovaj se način produžava "pozitivan" efekat sesija, čime se

doprinosi kontinuitetu pozitivnog uticaja na mlade. Takođe, kampanje podstiču mobilizaciju mladih i razvoj pozitivnih društvenih i vršnjačkih grupa koji u određenoj školi ili lokalnoj zajednici, glasno i u grupama, zastupaju ideologiju demokratije i tolerancije, kao i nulte tolerancije prema nasilju i predrasudama koji su osnova za pojavu različitih oblika nasilja.

Uz podršku domaćih stručnjaka/kinja u oblasti advertajzinga, Smart Kolektiv je za potrebe ovog projekta osmislio kampanju Budi muško, čiji je cilj promovisanje vrednosti nenasilnog ponašanja, rodne ravnopravnosti i razvijanje svesti o odgovornom seksualnom ponašanju.

Projekat i kampanja se oslanjaju na iskustva partnerske organizacije Instituto Promundo Brazil, koja je razvila efikasnu metodologiju participativnog pristupa u kreiranju kampanja za smanjenje nasilja među mladima u favelama Rio de Žaneira. Društvena kampanja "Budi muško" je inovativni pristup podizanja svesti o postojećim problemima u društvu, a podrazumeva aktivno učešće srednjoškolaca/ki koji učestvuju u izvođenju radionica ili su prisustvovali radionicama i žele aktivno doprineti pozitivnim promenama u društvu.

Zašto su kampanje bitne?

Kampanje su posebno značajne jer zahtevaju grupno učešće učenika/ca u procesu planiranja, organizacije i izvođenja. U tom smislu, učenici/ce mogu da razviju osećaj vlasništva nad procesom, pa takav osećaj može dovesti do pojačane inercije usvajanja pozitivnih stavova i odbrane vrednosti na kojima se kampanja temelji. Grupni rad podrazumeva formiranje vršnjačkih grupa, a sasvim je jasno i to je višestruko dokazano, da učešće i izlaganje pozitivnim vršnjačkim grupama dovodi do bržeg i efikasnijeg usvajanja pozitivnih stavova i vrednosti. Učešće mladih u ovakvim aktivnostima, ujedno je snažan motivator, jer mladi promovišu ono u šta veruju, a ono u šta veruju može biti određeno nastavnim planom i programom, posebno ukoliko je taj program participativnog karaktera i doprinosi usvajanju pozitivnih stavova i vrednosti.

Kampanje imaju poseban značaj u menjanju trendova ili podizanju javne svesti o zastupljenosti potencijalno opasnih i štetnih trendova ili navika. U kontekstu društvenih uticaja, važno je spomenuti da društvene determinante zdravlja predstavljaju jedan od najvažnijih zaštitnih/rizičnih faktora na zdravlje. Ogroman broj dokaza je akumuliran u poslednjih 20 godina, a koji govore da socijalni faktori obrazuju zdravstvene prilike populacije na koje se odnose. Primer je pušenje koje je društveno prihvatljivo ponašanje u našoj zemlji, pa je to snažan socijalni faktor koji doprinosi rasprostranjenosti pušenja u našoj zemlji. Nasilje takođe nije izuzetak. Brojna društvena pravila i postojeći normativi „opravdavaju“ pojavu određenih formi nasilja među mladima. Isto možemo primetiti i kod upotrebe alkohola.

Kampanje ne smeju biti svrha same sebi. Često svedočimo posterima koji su zalepljeni na zidove hodnika u školama, a koji nemaju apsolutno nikakav uticaj na učenike što je dokazano brojnim studijama.

Škole mogu samostalno sprovoditi kampanje, a veb stranica <http://www.youngmeninitiative.net/rs/> pruža različite resurse, materijale i smernice za njihovo planiranje, adaptaciju i realizaciju. Vredi istaknuti da puno više detalja o samim kampanjama, aktivnostima Budi muško kluba i načinima kako iste sprovoditi u školi, organizaciji, lokalnoj zajednici; možete pronaći u Obrazovnom paketu Programa Y, te na kraju priručnika Programa Y.

Literatura

Bens, I. (2012). *Facilitating with Ease!: Core Skills for Facilitators, Team Leaders and Members, Managers, Consultants, and Trainers, 4th Edition*. Wiley.

CARE International Balkans. (2020). *Sažetak prijedloga javne politike. Program Y Dokazi i implikacije*. Dostupno na: <https://youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2020/12/F4Y-PolicyBrief02-A4-SRB.pdf>

Georgescu, M. (2018). *T-Kit 4-Intercultural learning (Vol. 4)*. Council of Europe. ISO 690.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development (Vol. 1)*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Mehmedović, F. (2022). *Program E – Sveobuhvatni pristup u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i promocije zdravih životnih stilova kroz razvoj životnih vještina đaka u osnovnim školama, Knjiga aktivnosti*. Representative office CARE Deutschland e. V. in Bosnia and Herzegovina.

Mehmedović, F., Crownover, J., Petković, S., Mičijević, N., Slijepčević, A., Starčević Cviko, M. (2018). *Obrazovni paket – Program Y – Inovativni pristupi u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i promociji zdravih životnih stilova kod mladića i djevojaka*. Glavna kancelarija CARE Nemačka – Luksemburg e.V u BIH (CARE u Bosni i Hercegovini).

Silveira, V. (2021, Oktobar 29). *Iskustveno Učenje*. Outward Bound Croatia. Pristupljeno 30.5, 2022. Dostupno na: <https://www.outwardboundcroatia.com/blog/iskustveno-ucenje/>.

UNESCO. (2018). *International technical guidance on sexuality education, An evidence-informed approach*.

Podržali izradu priručnika:



With funding from
= Austrian
Development
Cooperation



Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra



Partneri:

